

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

LAIMA LAPĖNIENĖ

Lietuvių filologijos ir ryšių su visuomene specialybės V kurso studentė

Egzistencinės filosofijos dimensija Antano Ramono kūryboje

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovė doc. dr. Dalia Jakaitė

Šiauliai 2011

TURINYS

I. Įvadas	3
II. Literatūros ir filosofijos sąveika	7
1. Literatūros filosofija: būties ir kalbos sąlytis	7
2. Egzistencializmo akiratis	9
2.1. Nuo būties transcendencijos iki <i>būties-pasaulyje</i> autentiškumo	9
2.2. <i>Būties-myriop</i> ir egzistencinės ribinės patirtys	11
III. Egzistencinės filosofijos problematika Antano Ramono knygoje „Vasario upės“	13
1. Mirtis kaip egzistencinės prasmės ženklas	13
2. Ribinės patirtys žemiškoje transcendencijoje – atvirumo paskata	20
3. Erdvės ir laiko matmuo žmogaus egzistencijoje	23
IV. Išvados	32
V. Santrauka	34
VI. Summary.....	36
VII. Literatūra	38
VIII. Anotacija	40
IX. Annotation.....	40

I. Įvadas

Darbo tema. Antanas Ramonas (1947–1993) – anglų filologijos specialistas, literatūros ir kultūros eruditas, inteligentiškas publicistas, rašytojas, vienas subtiliausių lietuvių meninio žodžio meistrų. Šio bakalauro darbo tema – egzistencializmo matmuo, šios filosofijos tradicija, semantinės apraiškos A. Ramono kūryboje. Jūratė Sprindytė „Lietuvių literatūros enciklopedijoje“ A. Ramoną apibūdina kaip inteligentišką pasakotoją, kurio prozai būdingas įvairiažanriškumas (trumpi kultūros esė, istoriniai pasakojimai, moralinių kolizijų novelės, gamtinės parabolės, eilėraščiai proza, Vilniaus senamiesčio refleksijos). Jo „pasaulėvaizdyje glūdi nuostaba dėl pasaulio ir kasdienės egzistencijos teikiamų mažų džiaugsmų, vertinamas „tobulas paprastumas“; <...> mėgstama maža iškalbi detalė“ (Sprindytė, 2001, 412). Apibūdindama A. Ramono kūrybą, literatūrologė Elena Bukelienė teigia: „Rašytojas <...> žuvo jaunas, nespėjęs įsitvirtinti gimtojoje literatūroje, <...> įgyti tokio populiarumo, kokio pagal savo talento dydį tikrai buvo nusipelnęs“ (Bukelienė, 1998, 8). Nors literatūros kritikai pripažįsta, kad A. Ramonas stoja viena greta su Broniumi Radzevičiumi, vis dėlto tenka konstatuoti tokį faktą: pastarajam rašytojui Lietuvos literatūros moksle skiriama nemažai tyrinėjimų, o A. Ramono kūryba atsiduria periferijoje, nesulaukusi išsamesnių mokslinių studijų. Tokia kritikos situacija lietuvių literatūrologijoje leidžia pabrėžti ne tik šio baigiamojo darbo aktualumo ir problemiško aspekto, bet ir nagrinėjamos temos naujumą.

Darbo problema. Pasak Vosylius Sezemanas, egzistencializmo filosofija išaugo kaip ypatinga šaka iš vadinamosios gyvenimo filosofijos, kuri susiformavo XIX amžiaus pabaigoje ir XX a. pradžioje ir gana greitai įgijo daug sekėjų ne tik tarp filosofų, bet apskritai Vakarų Europos, ypač Vokietijos, šviesuomenėje. Po Pirmojo pasaulinio karo dėl giliausios ekonominės ir socialinės krizės „atrodė, kad visos kultūros vertybės, ir ypač religijos vertybės, kurios įprasmino ankstesnį gyvenimą, galutinai sužlugo“.

Egzistencializmas imasi uždavinio aiškinti, kaip įveikti žmogų ištikusią dvasinę krizę, nurodyti jam absoliutų atramos tašką ir vėl atgaivinti jame įsitikinimą, kad jo gyvenimas yra vertingas bei prasmingas (Sezemanas, 1997, 229–230).

Egzistencializme itin ryški būties problematika nagrinėjama Martino Heideggerio filosofijos fundamentalaus klausimo *Kokia yra būties prasmė?* kontekste. Juozas Girnius, nagrinėdamas M. Heideggerio egzistencinės filosofijos esmę, nurodo, kad „žmogiškosios būtybės esmė yra tolygi jos egzistencijai, t. y. *žmogiškojoje būtybėje esmė ir egzistencija yra tas pats*“ (Girnius, 1991, 168). Plačiau apie egzistencializmą, keliant ir literatūros filosofijos klausimus, bus kalbama teorinėje dalyje.

Tiriamąo darbo **problema** formuluojama per tokius probleminius klausimus: kaip egzistencinės filosofijos dimensija skleidžiasi A. Ramono kūryboje? Kokia jos specifika? Kokie egzistencinės filosofijos dimensijos aspektai ryškėja šio autoriaus tekstuose?

Giedriaus Viliūno nuomone, klasikinis lietuvių egzistencializmas sutinkamas Antrojo pasaulinio karo metais brendusių rašytojų – Vytauto Mačernio, Alfonso Nykos-Niliūno, Broniaus Krivicko, Antano Škėmos, Kazio Bradūno ir iš dalies Henriko Nagio – kūryboje (Viliūnas, 2000, 135–136). Vienu didžiausių egzistencialistinės prigimties lietuvių kūrėju laikomas B. Radzevičius. Pastarojo romanas „Priešaušrio vieškeliai“ įvardijamas kaip metafizinis ir egzistencialistiškai sutelktas tekstas, kuriame ryškėja esmingos autentiškumo ir tapatybės paieškos, plėtojamos vienatvės, susvetimėjimo, išėjimo temos. „Tačiau centre esanti vieno, atskiro žmogaus egzistencijos problema vertybinių atramų praradimo, griūties situacijoje Radzevičių pirmiausia sieja su egzistencializmu“ (Viliūnas, 2000, 138). Minėtą kontekstą galima pritaikyti analizuojant ir A. Ramono kūrybos specifika. Jis savo kūryboje gebėjo užkoduoti egzistencializmo esmę: grįžimą prie daiktų ir savęs, tai skleidamas per laiko ir erdvės, būties-myriop ir pan. kategorijas.

Iš šio bakalauro darbo tyrimų lauko ypač svarbus yra Almanto Samalavičiaus straipsnis „Miesto etiudai“, kuriame pabrėžiami su egzistencializmu susiję aspektai: be galo stiprus rašytojo gyvenimo pojūtis, nostalgiskas pagrindinių vertybių teigimas bei skvarbus, pastabus ir mažus žvilgsnis į dažnai susiliejančią gyvenimo foną, t. y. jis geba pamatyti tai, kas neretai praleidžiama ir lieka nepastebėta. Čia prieinama prie išvados, „jog A. Ramonui rūpi ne tiek žmogus istorijoje arba žmogaus ir utopijos santykis, kiek atskiro žmogaus likimo tema, kuri svarbi bet kuriuo metu ir bet kuriomis sąlygomis“ (Samalavičius, 1990, 3). A. Ramono kūrybos probleminius aspektus, skleidžiamus per filosofinę-egzistencialistinę prizmę, savo straipsniuose „Mašlus, poetiškas kalbėjimas“, „Egzistencinis ilgesys“ aptaria E. Bukelienė. Literatūrologė išskiria tokias autoriaus tekstų temines dominantes: egzistencinis ilgesys, dvasiniai žmogaus išgyvenimai akistatoje su savimi, pasauliu, amžinybe, nuolatinės pastangos prisijaukinti anapusinę erdvę ir laiką, gyvenimas *būties-myriop* akivaizdoje ir amžinybės perspektyvos pajauta. Būtent šie kritikės išskirti aspektai padėjo sudaryti šio bakalauro darbo struktūrinį rėmą. Liudas Gustainis straipsnyje „Gyvoj nebūty“ akcentuoja, kad rašytojui rašymo ir egzistencijos klausimas buvo pats svarbiausias. A. Ramono kūryboje atsekamas nuolankumo ir tapimo valkata aspektas. Pastebima, kad „sąvoka VALKATA jam turėjo dvigubą prasmę – realus gyvenimas „už borto“, taip pat, sakytum, nauja filosofinė kategorija – neapginta egzistencija, išreiškianti žmogiškosios būties trapumą“ (Gustainis 1997, 4).

Darbo objektas. Dalis A. Ramono kūrybos publikuota periodikoje, dalis sudėta į šias knygas: „Šiaurės vėjas“ (1984), „Lapkričio saulė“ (1989), „Balti praėjusios vasaros debesys“ (1991). Po mirties išleistos rinktinių kūrinių knygos – „Ramybės kalva“ (1997) ir „Vasario upės“ (2007). Šio bakalauro darbo objektu pasirinkta A. Ramono kūrybos rinktinė „Vasario upės“. Tokį

darbo autorės pasirinkimą lėmė tai, kad kūrybos rinktinė leidžia matyti visą autoriaus kūrybos panoraminį vaizdą ir joje nagrinėti išskirtus probleminius egzistencinės filosofijos aspektus.

Darbo tikslas – išnagrinėti egzistencinės filosofijos problematiką A. Ramono kūryboje.

Tiksliui pasiekti išsikelti tokie **uždaviniai**:

1. įsigilinti į literatūros ir filosofijos santykį, A. Ramono kūrybą suvokiant kaip šios sąveikos tekstą;
2. išnagrinėti egzistencializmo tradiciją, iškeliant esmines egzistencijos struktūros atmainas (supozicijas);
3. tiriant daiktišką pasaulį, žmogaus santykį su pasauliu, žmogaus patirtis, būsenas, kūrinių erdvę ir laiką filosofiniu požiūriu, atskleisti gyvenimo ir mirties neatsiejamumą A. Ramono kūryboje kaip egzistencinės prasmės ženklą.

Darbo metodologija. Siekiant išryškinti egzistencinės filosofijos problematiką A. Ramono tekstuose, šiame darbe pasirinkta *fenomenologijos prieiga*. Remiantis Vytauto Martinkaus mintimi, galima teigti, kad „šis metodas nurodo kelią, kuriuo eidami galime savus literatūros vaizdinius jungti su tuo, kas objektyvu, esmiška, daiktiška“ (Martinkus, 2005, 38). Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad „fenomenologinė literatūros kūrinio supratimo analizė dažniau skiriama kūrinio laikiškumo apmąstymams, ieškant fabulos laiko recepcijos dėsningumą, fabulos laiko santykio su laikišku skaitymo patyrimu, su veiklos laiku etc.“ (Jonutytė, 2005, 134). Viktorijos Daujotytės teigimu: „laikantis M. Heidegerio tradicijos, kurią tęsė H. D. Gadameris, G. Steineris, fenomenologija labiausia pabrėžia patyrimo, taip pat ir estetinio, reikšmę <...>“ (Daujotytė, 2003, 8). Iš fenomenologijos teorijos ir literatūros fenomenologijos apmąstymo tolesniam bakalauro darbo tyrimui ypač aktualus patirties, žmogaus buvimo ir jo kūno, erdvės suvokimas, santykio ir sąmonės refleksija. Lietuvių literatūrologijoje patirties konceptas ypač ryškus Giedrės Šmitienės studijoje apie A. Nykos-Niliūno kūrybą. Ši autorė laikosi nuostatos, kad fenomenologijos esmė – pasitikėjimas patirtimi, kiekviena patiriančia sąmone, nes literatūros fenomenologija tiria meninėje kūryboje atsiveriančią mąstymo perspektyvos sklaidą per „Aš“ savirefleksiją. Ypatingas dėmesys skiriamas „Aš“ ir pasaulio santykiui, stebėjimo konceptui subjekto sąmonėje. „Aš“ yra stebintis, kalbantis, suvokiantis. Pasak G. Šmitienės:

<...> praktikuojamas literatūros ir fenomenologinės filosofijos santykis turi savyje svarbų aspektą: tekstai, kaip ir pokalbio, dalyviai, jungiasi ne patys savaime, bet per tekste išreikštą pasaulį. <...> Iš to seka metodiškai esminga literatūros kaip patirties apibrėžtis – ji kyla iš kalbančiojo patirties ir kreipiasi į skaitančiojo patirtį veikdama betarpišku pirmojo asmens būdu (Šmitienė, 2006, 16).

V. Daujotytė pabrėžia, kad literatūros fenomenologija, egzistencializmas, hermeneutika – tai vientisa mąstymo tradicija, kurios lauke tarpsta ir gyvenimo filosofija (Daujotytė, 2003, 9). Grožinės literatūros tekstus tiria ne tik literatūrologai, bet ir ryškiausi fenomenologinės-

egzistencinės mokyklos filosofai Lietuvoje – Arvydas Šliogeris, Tomas Sodeika, Arūnas Sverdiolas, Dalius Jonkus, literatūrą suvokdami kaip tam tikrą santykio būdą su pasauliu. Bakalauro darbe pasirinkta fenomenologinė prieiga padeda užčiuopti pamatinius egzistencinės filosofijos problematikos aspektus A. Ramono kūryboje. Tam tikri potyriai pasireiškia kaip paskata atsiverti transcendencijai, pažinimo geismas ir nerimas, būties autentika ramybės būsenoje, mirtis kaip egzistencinės prasmės ženklas, laiko ir erdvės matmuo būties pažinime. Literatūros fenomenologija yra aktuali gilinantis į literatūros ir filosofijos santykį, atskleidžiant darbo problemą, tematiką, mąstymo būdą. Ji aktuali egzistencializmo tradicijos interpretacijai dėl gebėjimo sutelkti dėmesį į sąmonę, redukuoti bet kokias išankstines nuomones apie objektus, „į kuriuos sąmonė yra nukreipta, suvokdama ir pažindama, iš esmės įskaitant ir klausimą apie tai, ar kas nors egzistuoja nepriklausomai nuo suvokiančiojo sąmonės. Tik tokiu būdu galima priartėti prie pačių daiktų, patirti, kaip jie reiškiasi“ (Daujotytė, 2007, 69).

Darbo struktūra. Išsikelti uždaviniai lėmė ir bakalauro darbo struktūrą. Po įvado teorinėje dalyje aptariamas literatūros ir filosofijos santykis, atskleidžiama egzistencinės mąstysenos specifika. Remiantis teorinėje dalyje išnagrinėtomis prasminėmis egzistencializmo kategorijomis, dėstymas skirtas gyvenimo ir mirties neatsiejamumo, egzistencinių ribinių patirčių, erdvės ir laiko kaip egzistencinės prasmės ženklų analizei A. Ramono kūryboje. Bakalauro darbas baigiamas išvadomis, pateikiama santrauka, nurodomas naudotas šaltinis, literatūra, anotacija.

II. Literatūros ir filosofijos sąveika

1. Literatūros filosofija: būtis ir kalbos sąlytis

Siekiant užčiuopti prasminius literatūros ir filosofijos sąveikos aspektus, dėmesį verta sutelkti į V. Daujotytės *Literatūros filosofijoje* išryškinamą problematiką. Šiame bakalauro darbe ši studija traktuojama kaip tinkama prieiga prie literatūros ir filosofijos santykio esmės:

- literatūros filosofija kaip galima humanitarinio mąstymo atšaka;
- literatūros būtis – literatūros filosofijos objektas;
- literatūros filosofija ir literatūrologija (mąstymas iš literatūros);
- literatūros filosofijos atraminiai (kertiniai / prasminiai) taškai (Daujotyte, 2001, 9).

Nagrinėjant literatūros ir filosofijos ryšį, aiškiai matyti du prasminiai segmentai. Tai – literatūra ir filosofija, kurios viena su kita sąveikauja atlikdamos abipusės įtakos judesį. Tokios sąveikos rezultatas – literatūros filosofijos atsiradimas. Jau pati sąvoka „literatūros filosofija“ suponuoja mintį apie filosofinę meninio žodžio kryptį, kuri išsirutuliojo ne tik iš prasminių, bet ir iš struktūrinių filosofijos ir literatūros sąlyčio taškų. Su literatūros filosofija siejamas literatūros filosofavimas, literatūrinis jos mąstymas. Kaip teigia V. Daujotyte, literatūros ir filosofijos sąveika „gravituoja atskirą humanitarinę atšaką“ (Daujotyte, 2001, 9). Literatūros filosofiją ši tyrinėtoja suvokia ir apmąsto dvejopai – kaip pačios literatūros ir kaip jos tyrimo kryptį.

Literatūros ir filosofijos santykį vienas pirmųjų Lietuvoje apmąstė Antanas Maceina. Kalbant filosofo terminologija, literatūrą ir filosofiją sieja *gilus išvidinis ryšys* (Maceina, 1990, 35). A. Maceina teigia, kad būtis yra ir filosofijos, ir poezijos objektas: „Būtis yra giliausias jų pagrindas ir objektas“; abi jos yra kūryba žodyje ir per žodį (Maceina, 1990, 38, 40). Filosofiniame šios problemos akiratyje iškyla ir kalbos, žodžio reikšmingumas. V. Daujotyte papildė A. Maceinos mintį, nurodydama, kad ir filosofija, ir literatūra turi pagrindinius dėmenis: *būtis ir kalbos* problematiką. <...> Būtis mąstoma kalba. Būtis reiškiamą kalba ir kalboje pasirodo kaip pačios savęs prašviesėjimas“ (Daujotyte, 2001, 42–43). Fenomenologijos tradicija, nagrinėdama kalbą, atkreipia dėmesį ne tik į formaliuosius kalbos aspektus, bet ir į semantinį jos skleidžiamą lauką, už kurio slypi šis tas daugiau nei tik prasminiai kalbos vienetai. M. Heideggeris daug dėmesio skyrė kalbos kaip *logos* sampratai. „Kaip *logos*, kalba yra reikšmių nešėja, ir tos reikšmės yra pasaulio reikšmės, jos yra sąmonės suvokiamas. Tačiau kalba suprantama ne abstrakčiai, bet tik konkrečioje situacijoje. Paskiras žodis, atsietas nuo konteksto, reikšmės neturi; žodžio reikšmė įgyja vienumą iš bendros situacijos, kuri apima ir į išorę nukreiptą išraišką, ir objektyvų kontekstą“ (Mickūnas, Stewart, 1994, 130–131). Taigi kalbos sistemai ir ją sudarantiems vienetais būtini gyvenimiški kontekstai, kad juose iki galo atsiskleistų semantiniai kalbos vienetų laukai. M. Heideggeris

įsitikinęs, kad kalba – tai būties namai, nes būtis atsiskleidžia per kalbą. Pastebima, kad individo pasaulėžiūra grindžiama kalba paremta pasaulėžiūra, t. y. kalba yra būdas, kuriuo jis suvokia pasaulį. Juk „prasmė išreiškiama kalba. Paaiškinti galima tik kalba“ (Daujotytė, 2001, 62). Remiantis čia cituota teorija, galima sakyti, jog literatūros filosofijos objektas yra žodinis tekstas, mąstomas būties erdvėje.

Kyla klausimas, ar filosofijos ir meno segmentai filosofinio mąstymo literatūroje yra lygiaverčiai, ar mūsų dėmesį turėtų labiau atkreipti vienas, o ne kitas. Iš tiesų, kai nagrinėjama literatūra bendruoju literatūros filosofijos ar fenomenologijos pagrindu, literatūros samprata įtraukiama į filosofinį problematikos lauką, bet išsaugant jos savitumą: svarbiausia yra pati meninė kūryba, o ne siekis literatūrą panardinti filosofijos gelmėse. „Literatūros filosofija remiasi literatūros kūrybos prasmės ieškojimu, prasmės kaip *komunikacijos* galimumu. Todėl dialogo, dialogiškumo filosofija <...> literatūros filosofijai yra aktuali“ (Daujotytė, 2001, 29). Dialogišką tyrimo kryptį ir komunikacinę pačios literatūros esmę suponuoja klausiančiojo ir / ar klausinėjamojo subjekto santykis su tikrove. V. Daujotytė pabrėžia, kad literatūros filosofijos galimybės sutelkia ir išryškina fenomenologinę, egzistencinę bei hermeneutinę nuostata (Daujotytė, 2001, 11).

Viena svarbiausių figūrų modernistinėje literatūros ir filosofijos sąveikos tyrimo tradicijoje yra XX amžiaus egzistencijos (egzistencializmo) filosofijos klasikas, būties filosofas M. Heideggeris. Kaip teigia V. Daujotytė, „egzistencijos filosofai maksimaliai suartino žmogiškąjį gyvenimą ir jo mąstymą, išgyvenimą, sujungė įvairiomis formomis, įskaitant ir kūrybą“ (Daujotytė, 2001, 12). Būtent vienio apmąstymas šioje filosofijoje suponavo sprendinių paieškas siekiant perprasti būties paslaptis ir kartu ją išpažinti. Atsiveriant būčiai, ypatingas vaidmuo tenka žmogaus kūrybiškumo dvasiai, kuri kyla iš pasitikėjimo sakytinės ir rašytinės kalbos klodais. Egzistencializmo tradicijoje iš akiračio nepaleidžiamas ir nepasitikėjimas kalba, tampantis papildomu impulsu skleisti žmogiškajam kūrybiškumui. Šiuo atveju pasitikėjimas ir kartu nepasitikėjimas sakytinės ir rašytinės kalbos klodais traktuotinas kaip dialogas, leidžiantis užčiuopti, pajusti visuminį vienį, jo aprėptį. M. Heideggerio meno filosofija, gilindamasi į būties vienį, siekia atsigręžti į pirmines kūrybos esmes. Šiomis intencijomis grindžiamas filosofo grįžimas prie daiktų, kurie leidžia sugrįžti prie būties esmės.

Atlikdama egzistenciškai reikšmingą judesį, visa tai ir geba užčiuopti literatūros filosofija. Būdama tam tikras egzistencinės erdvės įtrūkis, ji gilinasi į tai, kas yra ir kasdieniška, ir būtiška. Apibendrinant literatūros filosofijos kaip pačios literatūros ir jos tyrimo atraminius taškus, galima teigti, jog „ši humanitarinė atšaka yra mąstymas, kildinamas iš literatūrologijos lauko, ir siejamas su kalbine-tekstine jos būtimi“ (Daujotytė, 2001, 16–17). Kita vertus, literatūroje ieškant egzistencializmo filosofijos pėdsakų ne mažiau svarbi fenomenologijos tradicijai pažįstama abejonė

refleksija. Apie žmogų kaip egzistuojančią būtybę mąstantis Tomas Sodeika akcentuoja, ir tai iš esmės artima fenomenologijos tradicijai, kad būtent savirefleksija ir trukdanti individui identifikuotis su savąja egzistencija (Sodeika, 2010, 48). Iš tiesų ji patiriama tik tokiu atveju, kai pavyksta gražinti į pradinę padėtį *būties-pasaulyje* būseną, kurią išbalansavo individo atlikta savirefleksija.

2. Egzistencializmo akiratis

2.1. Nuo būties transcendencijos iki *būties-pasaulyje* autentiškumo

Fundamentalus būties klausimas, kurį M. Heideggeris vertina kaip pamirštą – kokia yra būties prasmė? (Heideggeris, 1992, 63). Filosofo studijoje *Būtis ir laikas* iškeltas pagrindinis tikslas – atskleisti prasminius būties laukus. M. Heideggeris būtį vadina fenomenologiniu fenomenu. Pasak Arvydo Šliogerio (Šliogeris, 1985, 144), šis filosofas atveria būtį, teigdamas, jog būtis yra absoliuti transcendencija. Remiantis A. Šliogeriu, transcendenciją M. Heideggeris priskiria žmogiškajai realybei, kuri sutampa su pačia žmogaus būtimi, t. y. „transcendencija yra tai, kas būdinga žmogaus būčiai ne kaip šalia kitų galimas, retkarčiais realizuojamas, santykinis dalykas, tačiau iki visų santykių egzistuojanti fundamentinė šio esinio (žmogaus) konstitucija“ (Šliogeris, 1985, 145). Jis transcendenciją priešpriešina bet kokiam *anapus-žmogiškumui*, priskirdamas pastarąją prie grynosios sąvokos (grynojo mąstymo), kuri savo turiniu geba jusliškai susiliesti su individualiu daiktu. Todėl galima teigti, kad transcendencija įsiterpia tarp grynojo mąstymo ir grynojo jusliškumo. Analizuojant transcendenciją, ryškėja, kad jos negalima apibūdinti pasitelkus tik objektyvumo ar subjektyvumo kategorijas, kad transcendencija geba neutralizuoti bet koki prieštaravimą, kylantį tarp subjekto ir objekto. Tačiau svarbiausias transcendencijos bruožas, kaip teigia A. Šliogeris, yra tai, „kad ji nėra joks esinys, joks daiktiškai predikuojamas objektas, nei materialus, nei idealus. Ji pati daro galimą bet kokio – materialaus ar idealaus – esinio atvirumą, todėl negali būti išreiškiama substancinėmis, subjektiškai objektinėmis kategorijomis“ (Šliogeris, 1985, 149). Taigi transcendenciją galima traktuoti kaip transcendavimo judesį, atliekamą jusliškai antjusliškos realybės lauke, kur išryškėja individo santykis su daiktiškuoju žmogaus pasauliu. Apibūdindamas transcendentalinio transcendentą, t. y. savo „būties“ struktūrą M. Heideggeris nurodo, kad:

1. mes visada privalome judėti „tarp“ – tarp žmogaus ir daikto;
2. šitas „tarp“ tik tada yra, kai mes jame judame;
3. šitas „tarp“ nėra tarsi koks lynas, ištemptas tarp žmogaus ir daikto (Šliogeris, 1985, 170).

V. Sezemanas nurodo, kad egzistencializmui žmogus yra centrinė filosofijos problema ir tik žmogus yra subjektas tikslia prasme, kuris įvairiais būdais santykiauja su aplinkiniu pasauliu kaip objektu. „Čia svarbu tai, kad žmogus yra *subjektas*, kuris pažįsta ne tik aplinkinį pasaulį, bet ir pats save, ir tuo pasireiškia jo sąmoningumas. Pažinimo aktą lydi nusimanymas, kad aš *pats* esu pažįstantysis. Todėl žmogus yra *patybė* (Selbst), *saubūtis* (Selbstsein), ir saubūtis yra jo egzistencijos branduolys, jos esmė. <...> Būtina pažinimo sąlyga yra ta, kad objektas būtų atskirtas nuo subjekto ir jam priešpriešinamas“ (Sezemanas, 1997, 231–232). Tačiau M. Heideggeris *Būtyje ir laike*, keldamas *čia-būties* „kas“ klausimą, pastebi, kad nėra duotas grynas subjektas be pasaulio“ (Heideggeris, 1992, 66). Pasaulyje be individo, be „Aš“, yra ir kitų individų, kurie taip pat veikia *būties-pasaulyje* lauke, todėl negalima visiška individo izoliacija. M. Heideggeris pabrėžia, kad žmogaus kaip *būties-pasaulyje* negalima traktuoti kaip tam tikro daikto, kuris yra šalia kitų daiktų, arba kaip esinio, kurį supa kiti esiniai. „Tik žmogus daiktams atsiveria pasauliškai, per pasaulį ir iš pasaulio, tik žmogaus būtis yra *būtis-pasaulyje*. Bendriausia prasme pasaulis yra žmogaus kaip *Dasein*, kaip egzistencijos apriorinė struktūra, tam tikras žvilgsnis arba *požiūris* į daiktus“ (Šliogeris, 1985, 153). Taigi, remiantis M. Heideggeriu, galima prieiti prie išvados, kad pasaulis yra žmogaus būties sinonimas, nes jis iš tiesų funkcionuoja kaip ypatingas žmogaus sąlytis su esiniais (ir daiktais) ir kaip santykis su pasaulio viduje esančiais esiniais. Tačiau reikia pabrėžti, kad pats pasaulis tėra tik viena *būties-pasaulyje* struktūros sudedamųjų dalių.

Galima teigti, jog fundamentaliausia *būties-pasaulyje* atmaina yra rūpestis (vok. *Sorge*), t. y. rūpestis, kuris kyla dėl būties, esinių, individų, vadinamasis nerimas dėl savęs paties. Anot V. Sezemanos, tai „žmogaus egzistencijos struktūros šerdis“ (Sezemanas, 1997, 232). Rūpestį galima suskirstyti į dvi grupes: 1) autentiškas rūpestis ir 2) neautentiškas rūpestis. Autentiškas rūpestis pasireiškia per laisvai individo pasirenkamą *būties-pasaulyje* raišką. Neautentiškas individas renkasi anoniminės masės siūlomus raiškos būdus. „Žmogus, pasak M. Heideggerio, yra įmestas į jam svetimą pasaulį, prie kurio jo prigimtis nėra iš anksto pritaikyta. Žmogui primetamos tokios gyvenimo situacijos, kurios nuo jo nepriklauso“ (Sezemanas, 1997, 234–235). Tačiau reikia pabrėžti, jog tiek autentiškas, tiek neautentiškas rūpestis visuomet yra vienas greta kito ir atskirai niekada nebūna. Taip nutinka todėl, nes individas neturi galimybės gyventi tik autentiškai, todėl dalis jo gyvenimo vyksta neautentiškose situacijose. Vis dėlto nuolatinė žmogaus siekiamybė yra autentiška egzistencija, atsikratant neautentiškumo.

Egzistencinė patirtis geba individą perkelti į netikrumo būseną, kurioje atsidūręs jis privalo pats siekti pajusti, išgyventi ir / ar suvokti save.

2.2. *Būtis-myriop* ir egzistencinės ribinės patirtys

Studijoje *Fenomenologinė filosofija* apie M. Heideggerio filosofiją teigiama: „polinkis į autentiškumą kyla iš kitos žmogiškosios egzistencijos atmainos – *būtis-myriop*“ (Mickūnas, Stewart, 1994, 89). Mirties klausimas traktuojamas kaip kelias autentiško egzistencijos apmąstymo link, nes egzistencija, kuriai būdingas neautentiškumas, nežino, ką iš tiesų reiškia būti. M. Heideggeris *Būtyje ir laike* įveda ir svarsto *būtis-myriop* atmainą kaip vieną pamatinių žmogaus egzistencijos apibrėžčių. Žmogiškosios egzistencijos atmaina *būtis-myriop* nurodo, kad individas yra baigtinis, kurio laikas, kuriame jis turi galimybę kažką rinktis, taip pat yra ribotas ir baigtinis. Juk „<...> tikrasis mirtingojo kelias yra kelias gilyn, tas kelias, kurio prasminga metafora yra paskutinis mūsų prieglobstis – kapo duobė“ (Šliogeris, 1990, 17). Žmogiškosios egzistencijos laukas yra laikas, kuriame veikia laiko atžvilgiu laikina būtybė – žmogus. Remiantis M. Heideggeriu, visa žmogaus egzistencija turi būti svarstoma nepaleidžiant iš akiračio mirties kategorijos. „Keldamas mirties klausimą, Heideggeris atsisako spręsti ir net kalbėti apie anapusinės būties ar nemirtingumo galimybes, apie pačią anapusiųbę (vok. *Jenseits*) ir net apie šiapusybę (vok. *Diesseits*), kadangi pastaroji bent jau negatyviai suponuoja pirmąją (Sverdiolas, 1996, 221). Iš tiesų mirtį galima traktuoti kaip *būtis-pasaulyje* tęstinumą, nes pastaroji išnykdama, tapdama baigtine, pereina į kitą lygmenį – į *būtį-myriop*. Todėl mirtį galima vertinti ne tik kaip individo gyvenimo pabaigą, bet ir kaip visą jo gyvenimo kelią, kuris grindžiamas ėjimu mirties link, t. y. visas gyvenimas vyksta *būtis-myriop* perspektyvoje. Vis dėl to žmogui nebūdinga savo gyvenimo kelio tikslą matyti kaip judėjimą į mirtį, jis gyvena neautentišku rūpesčiu. Siekdamas autentiškumo jis turi nepaleisti iš savo akiračio mirties, nes autentiška egzistencija – tai egzistencija mirties akivaizdoje. „Pasak Heideggerio, tik mirties atvirumo laisvė suteikia egzistencijai tikslą“ (Sverdiolas, 1996, 224). Taigi tik mirties akivaizdoje išryškėja tikrasis visų žmonių darbų ar veiksmų prasmingumas. Ji kartu padeda atskleisti ir būties galimybes, nes reginti galimą nebūtį, iškyla ir būties apraiškos.

Iš tiesų individas suvokia, kad jo gyvenimas nėra amžinas, kad jis yra ribotas, kad žmogus yra mirtingas. Šiai problematikai egzistencializmas teikia ypatingą reikšmę, nagrinėdamas mirtingumą kaip žmogaus nusiteikimą savosios mirties atžvilgiu, nes yra asmeninis jo reikalas, kurio jis negali paskirti ar perduoti kitam individui. Egzistencializmas siekia, kad žmogus suprastų ir pats išgyventų mirties ir gyvybės konflikto aštrumą ir gilumą, nes tik supratęs ir pats pajutęs šio konflikto esmę, jis savo mirties idėją pavirs akstinu sutelkti visas jėgas įgyvendinti egzistencines galimybes (Sezemanas, 1997, 236). Kasdienybės lauke mirtis yra vengtina ir net sulėtinta kategorija, turinti tik negatyvų semantinį lauką, todėl individai gyvena taip, lyg šios kategorijos apskirtai nebūtų, kol realiai tiesiogiai nesusiduria su ja. Bet egzistencializmo filosofijos

paradigmoje ji yra fundamentaliausia žmogaus egzistencinė galimybė, vadinamoji *būtis-myrion*, t. y. mirtis yra vidinė paties gyvenimo galimybė, kaip – *čia-būties (Dasein)* viena sudėtinių dalių. Tačiau mirtis yra nedaloma, nedalijama kitiems, ją kiekvienam individui reikia išgyventi vienam pačiam, nes kiekvienas mūsų miršta savo mirtimi. „Mirtis yra tikriausia vienatvė, atverianti esmišką asmens vienatvumą“ (Sverdiolas, 1996, 222).

Būties egzistencijoje nėra tokio reiškinio kaip atskaitos taškas, nes dominuoja tik tam tikri perėjimai, sandūros, atveriantys tam tikras erdves. Pertrūkiai kasdienybėje yra ribinės situacijos, kurios priverčia sustabdyti įprastą kasdienę srautinę tikrovės tėkmę. Algis Mickūnas ir Davidas Stewartas nurodo Karlo Jasperso būties sampratoje išskylančias tokias „ribines situacijas“ kaip mirtis, kančia, kova, atsitiktinumas, kaltė ir tikėjimas. Pabrėžiama, kad šių kraštutinių situacijų negalima įveikti ar pakeisti, jas galima tik įsisąmoninti (Mickūnas, Stewart, 1994, 106).

III. Egzistencinės filosofijos problematika

Antano Ramono knygoje „Vasario upės“

1. Mirtis kaip egzistencinės prasmės ženklas

Anksčiau aptartas mirties supratimas kaip viena esminių egzistencializmo problemų itin ryškus ir aktualus A. Ramono prozoje. Kaip ir nurodoma teorijoje, su *būties-myriop* patirtimi judama autentiškos egzistencijos apmąstymo link (Sverdiolas, 1996, 222). Tačiau toliau plėtojant mirties kaip egzistencinės prasmės ženklo aspektą, reikia pabrėžti, kad *štai-būtis* yra baigtinė tik tuo atveju, kai individas miršta. Prozininko vaizduojamas žmogus ne tik miršta, bet ir gyvena mirties akivaizdoje. A. Ramono prozos centras, E. Bukelienės teigimu – „į kuri subėga visi jo kūrybos keliai, yra filosofinė ir kūrybos problema – kaip rasti adekvatų žodį, galintį aprėpti visumą, bent artėti prie būties paslapties, jeigu neįmanoma jos įminti? <...> Ko vertas gyvenimas, jei jis baigiasi mirtimi?“ (Bukelienė, 1997, 4). Nagrinėjant šio lietuvių literatūros prozininko kūrybą, jo tekstuose aiškiai apčiuopiamos sąsajos su anapusiniu pasauliu, veikiančiojo subjekto būseną būties-myriop akivaizdoje. Literatūrologė pastebi, jog „daugybė šio autoriaus kūrybos ženklų liudija jo pastangas prisijaukinti anapusinę erdvę ir laiką“ (Bukelienė, 1997, 4).

Jau pirmuose įžanginiuose apysakos „Mikelis“ sakiniuose užkoduotas ryškus egzistencinis ilgesys, pasireiškęs per dvasinius veikiančiojo subjekto ieškojimus: „Visą laiką ieškojo to aštraus gyvenimo pojūčio“ (Ramonas, 2007, 366). Veikiančiajam subjektui itin svarbi asmeninė akistata su pačiu pasauliu ir jame esančiais objektais. Jis, užėmęs stebėtojo poziciją, kontempliuoja, kaip lietaus lašas krenta ant grindinio. Iš tiesų jam svarbus pats lašo nukritimo momentas, kuris tetrunka vos akimirka, todėl labai svarbu gebėti pagauti tą trumpą laiko momentą ir visa tai išgyventi: „<...> norėjo pagauti tą momentą, kai lašas, vis ilgėdamas, traukiamas sunkios, tankios akmens masės, ištikš, pamatyti tą mirksnį, kai jis nukrinta ir pažyra į šalis, išsklidamas į dar mažesnius lašelius <...>“ (Ramonas, 2007, 366). Lietaus lašo kritimą ir ištiškimą ant grindinio akmens veikiantysis subjektas traktuoja kaip tam tikrą akistatą su pasauliu, kuriame vyksta nuolatinė kova su žudančia, traukiančia į nebūtį jėga. Tačiau uždaro ciklinio gyvybės rato niekam niekada nepavyks išardyti, todėl, kaip tas lietaus lašas, ir žmogus dings: „Ir kartais jam atrodė, kartais manydavo, kad ir pats yra lašas, krentantis į juodą bedugnę ir tuoj ištikšiantis į mirties akmenį“ (Ramonas, 2007, 366).

Individas nėra vienoje statiškoje būsenoje, priešingai, jis nuolat persikelia į būties siūlomas egzistencijos struktūros atmainas, kuriose būdamas ir patiria savo išgyvenimus. Pasak E. Bukelienės, „apysakos subjektas, gulėdamas mirties patale, mąsto apie jį [gyvenimo pojūtį – darbo aut. L. L.] kaip apie likimo jam duotą stebuklą: „<...> girdėjo pasaulio chorą, kur visi balsai susiliejo į vieningą harmoniją, ir išskyrė tuo pat metu atskirą balsą“ (Bukelienė, 1998, 369). Jis

jautė, jog trūksta „to paskutinio, kažkokios pabaigos perėjimo kitur, kiton būtin“ (Ramonas, 2007, 368–369). Ta kita būtis – tai *būtis-myriop* kaip egzistencinės prasmės ženklas, kai „viskas, ką patyrė iki šiol, nereikalinga, svetima, nesvarbu“ (Ramonas, 2007, 369).

Tačiau nepaisant to, jog žmogus visuomet yra *būtis-myriop* akivaizdoje („papuls po šiukšlių mašina, užsprings dešrele girtas smuklėje, <...> ląstelės žūva kiekvieną dieną <...>“ (Ramonas, 2007, 372), svarbiausia gyvenime yra išgyventi tą trumpalaikę estetinę pagavą, kada atsiveria *paslapčių dangčiai*, išsilaisvina grožis, kuris pasirodo savo grynuoju dvasiškuoju pavidalu. Galima teigti, kad ši akimirka ir suvokiama esanti svarbiausia žmogaus egzistencijos šiame pasaulyje esminė kategorija, kurią ir siekiama patirti kaip gyvenimo pilnatvę: „<...> tai truks tik mažytę akimirką, bet palaimos ir džiaugsmo joje bus tiek, kiek žmogus neturėtų, jei ir šimtus metų gyventų“ (Ramonas, 2007, 373). Estetinės pagavos momentas toks stiprus ir kartu turintis ne tik palaimos, bet ir naikinamąjį pradą savyje: „Žinojo, jei taip bus, jis dings tą pačią akimirką, tos šviesos ir grožio sudegintas, bet jam buvo visiškai nesvarbu“ (Ramonas, 2007, 373).

L. Gustainis akcentuoja, kad „Mikelyje“ išryškėja naujas aspektas – tai karštligiškas skubėjimas, jaučiama vidinė įtampa, susijusi su mirties nuojauta, pastangomis suvokti Didžiąją Pasaulio vienybę (Gustainis, 1997, 4). Netikrumo būsenoje atsidūręs žmogus siekia suvokti save bei viso regimojo pasaulio esminius, kuriuos atpažįsta ir apmąsto kaip kūrėjas ir kaip savo kūrinius. Veikiantysis subjektas *būtis-myriop* akivaizdoje jaučia, jog atėjo jo laikas apieisti šį pasaulį ir persikelti į kitą būtį, kuri jam dar nėra pažįstama ir ištirta: „<...> pajuto, kad krinta į juodą, be galo juodą siaurėjantį tunelį, lekia išskėtęs rankas, ir švilpia didžiuliu greičiu pro šalį sukdamasis pasaulis <...>“ (Ramonas, 2007, 403). Jo patiriama nesvarumo būseną, kai individas iš vienos būties – *būtis-pasaulyje* – pereina į kitą – *būtis-myriop* – būseną, padeda suvokti, jog iš tiesų nei laikas, nei erdvė neneša savyje jokio prasminio krūvio ir kad apskritai nei laiko, nei erdvės kaip tokių nėra ir jie neegzistuoja. Vadinasi, tai mūsų pačių susigalvoti būties-pasaulyje ribiniai erdvės ir laiko taškai.

Lyrinėje esė „Tristia postmerdiana“ galima išvelgti egzistencinio ilgesio lauką. Čia veikiantysis subjektas, kaip ir „Mikelyje“, jaučia esantis *būtis-myriop* akivaizdoje:

Gal tai ženklas, kurio nepastebėjau, gal šiaip dar vienas liūdnas prisiminimas, kad daugėjant kryželių skaičiui virš durų staktos, pro kurias žengei į pasaulį, jausmų aštrumas ir grožis blunka, kaip blunka viskas tavyje – plaukai, akys, vasaros, dangaus mėlynuma (Ramonas, 2007, 6).

Būtis-myriop akivaizdoje labiausiai ryškėja egzistencinis ilgesys, kai kiekviena diena yra skirtinga, nepakartojama, ji atneša vis kažką naujo, nenuspėjamo: „Viskas nauja po šia saule. Žengdamas rytą per slenkstį, nežinai, ar dar žengsi per jį vakare“ (Ramonas, 2007, 6). Tačiau veikiantysis subjektas apimtas jam pačiam nežinomos būsenos – gal tai liūdesys, o gal paprasčiausias ilgesys, kai ilgimasi, bet neaišku ko. E. Bukelienės teigimu, „tokius išgyvenimus

<...> patiria tik išgrynintos sielos, atviros būčiai“ (Bukelienė, 1998, 8). Nerimo ir ilgesio išgyvenimai apima išskirtiniu laiku (popiečio valandą) ir ypač stiprėja atsigręžus į vaikystę; o galbūt šis sustiprėjimas skatina atsigręžti. Į praeitį, vaiko dienas, žmogus sugrįžta prisiminimų dėka, persikelia į kaimą, kurio seniai nebėra. Jis pradeda suvokti, kad šiame pasaulyje jis tėra tik praeivis, kuris nori eiti vis tolyn. Iš esmės paaiškėja, jog „nėra žemėje tokios vietos, kurią galėtum, kurią norėtum priėti“ (Ramonas, 2007, 10). Veikėją kankina „anapusinis ilgesys“: iš gamtos ženklų jis suvokia, jog kiekviena būtis turi savąją baigtį, kad gyvenimas šiame pasaulyje yra laikinas prieglobstis ir kažkada ateis ta diena, kuri bus paskutinė:

<...> Iš viso to jauti, kad saulė perkopė zenitą ir nesulaikomai <...> krypsta vakarop. Turbūt tas perėjimo momentas taip aiškiai ir primena pabaigą, primena, kad viskas, kas kartą prasidėjo, baigiasi. Kaip skiriasi saulėlydžio mintys – ramuma, melancholija, susitaikymas. Ir retai kyla mintis apie ateinančią dieną. Nes ši diena, nesvarbu, kad jų buvo tūkstančiai, – paskutinė (Ramonas, 2007, 10).

Jis prisimena jį užplūdusią tylą ir ramybę, kai kadaise, vasaros pradžioje, gyveno Pažaislio vienuolyne, kuriame tarsi sustojo laikas, neliko šiuolaikiniam žmogui būdingo skubotumo. Būtent toje erdvėje jis galėjo išgyventi katarsį, atsišlieti nuo kasdienybės triukšmo ir pajusti transcendentalinį prisilietimą. Ir tik užtenka peržengi šią ribą – vienuolyno teritoriją – ir patenkama į kasdienybės srautą, kuriam būdingas šurmulyš ir triukšmas, atitraukiantys nuo savirefleksijos ir apmąstymų būsenos. Pasirodo, tereikia atgal sugrįžti į vienuolyną, užverti jo vartus ir vėl atsiduriama tylos ir ramybės saloje: „Įeisi pro vienuolyno vartus, ir pasaulis liks už jų“ (Ramonas, 2007, 11).

Vadinasi, šioje erdvėje galima atsiriboti nuo pasaulio, čia sustoja laikas – jis tarsi nebeegzistuoja, nes tai laikina, tai akimirka, kuri išnyksta „kaip ryto migla pievoje už tvoros kylant saulei“ (Ramonas, 2007, 12). Tačiau nuolatinis egzistencinis ilgesys, kankinantis veikiantįjį subjektą, geba jį apimti ir vienuolyne – „toje ramybės, vienatvės ir žalumos saloje“ (Ramonas, 2007, 12). Nerimas čia siejamas su „anapusiniu ilgesiu“, kuris yra ta nuolat viliojanti siekiamybė. „Kažkas atkakliai šaukė ten, kur pilkėjanti nuo vidurdienio kaitros dangaus sfera lietėsi su žeme, sudarydama niekada nepasiekiamą, bet aiškiai matomą horizonto liniją“ (Ramonas, 2007, 16).

Stiprus egzistencinis ilgesys juntamas ir kituose A. Ramono kūrinuose. Novelėje „Šeivamedis“ *būtis-pasaulyje* asocijuojasi su skausmu: „pasaulis su skausmu įsiveržia į sąmonę“ (Ramonas, 2007, 5). Subjektas apimtas nuolat pasikartojančios laukimo būsenos, kuri skaudžiai saldi ir ilgesinga, nors laukiama neaišku ko – neįvardijamo objekto, jį paslepiant (užmaskuojant) po beasmene abstrakčia gramatine forma – įvardžiu „kažkas“. Tačiau šįkart tas ilgesys ir laukimas visiškai kitoks – be šviesos, o besileidžianti rudenėjančio vakaro saulė suponuoja mintį apie artėjančią mirtį. Mirties patirtis ryški ir apsakyme „Perkūnija laukuose“ pokalbyje su dėde Petru, kuris nuo tremties laikų gyvena begaliniuose Sibiro plotuose, Kandare. Paklausęs, kodėl dėdė likęs

gyventi čia ir negrižęs atgal į Lietuvą, pasakotojas išgirsta tokį atsakymą: „Kapai čia. Kur nuo kapų bevažiuosi? Jau ir aš daug nebetrąksiu“ (Ramonas, 2007, 66).

Žmogaus gyvenimo ribos siejamos su konkrečia amžinojo poilsio vieta. Atskleidžiant filosofinį mirties aspektą, matyti, kad kapinės yra itin svarbus sąlyčio su mirtimi taškas, išsakančias norą po jos būti šalia savo artimųjų, o esant gyvam – kiek įmanoma, nenutolti nuo artimųjų, esančių jau ne šiame pasaulyje. Apleistos, pūvančiais kryžiais, išblukusiais vardais, gimimo ir mirties metais paženklintos Sibiro tremtinių kapinaitės kompoziciškai įrėmina viso teksto struktūrą, ir taip išryškinant šios vietos reikšmingumą.

Apsakyme „Kalėdų žvaigždė“ studento, kuris slapstosi miškuose nuo enkavėdistų ir stribų visas dabartinis gyvenimas apibrėžtas kaip „negalima“ riba. Šiame kūrinyje, bet ypač viename iš teksto segmentų atpažįstame būties-myriop semą:

„palikęs „gālįma“ plotelis siaurėjo kasdien, kol vieną kartą – pirmą kartą taip aiškiai pajuto šioje raminančioje tyloje, šalia raminančio upės teškenimo – tas ratas susiaurės iki taško, idealaus Euklido geometrijos taško, neturinčio jokio matmens, neregimo gyvybės plokštumoje“ (Ramonas, 2007, 78).

Individo *būties-pasaulyje* prilyginama tam tikrai ribai arba ratui, kuris kasdien siaurėja, artėdamas prie *būties-myriop* akivaizdos, kol galiausiai pasiekia atitinkamą ribą, kai virsta nematomu tašku gyvybės plokštumoje, t. y. žmogus išnyksta iš šio pasaulio.

Novelėje „Pavasario paukščiai“ visas dėmesys sukongcentruotas į *būtį-myriop*. Jau pirmaisiais sakiniais pasakoma svarbi informacija: „Motina mirė pačioj pavasario pradžioj, kovui dar nepasibaigus. Vis norėjo sulaukti pirmųjų paukščių, bet taip ir nesulaukė“ (Ramonas, 2007, 46). Gyvenimo troškimas pabrėžiamas ir kitame teksto segmente: „Taip norėjo sulaukti pavasario!“ (Ramonas, 2007, 46).

Šiame tekste ryškiai iškyla mirties, kaip gyvenimo nenutrūkstamos grandinės rišėjos, figūra, kuri žemėje vienija visus žmones. Ji – „tai vienintelis tikras daiktas, ką žinai žmogus apie ateitį, savo ir kitų visų <...>“ (Ramonas, 2007, 50). Tačiau ciklinis gyvybės ratas nenutrūksta: vieni miršta, o kiti gimsta, nes iš tiesų „gimstame kaskart apmąstydami savo *būtį myriop*, įvardydami mirtį kaip dvasinį foną; <...> taip gyvenimo srautas įgauna tvarką, analogišką dvasiniam fonui“ (Kačerauskas, 2007, 69, 71).

Veikėjas *būties-myriop* akivaizdoje prisimena motinos dar vaikystėje jam užmintą mįslę: „Kas atimant didėja, o pridėdant mažėja?“ (Ramonas, 2007, 52). Tačiau palaidojęs motiną, jis dabar suranda visiškai kitokią įminimą-atsakymą į šią mįslę: „<...> gyvenimas kaip kapo duobė – dienos auga, kraunasi viena po kitos ir jų vis mažiau ir mažiau, kol lieka tik tas kauburėlis“ (Ramonas, 2007, 52). Vadinasi, žmogus gimsta ir gyvena, įsitraukdamas į svarbiausius tradicinius gyvenimo ciklus (vestuvės, krikštytos ir laidotuvės; rytas ir vakaras; pavasaris, vasara, ruduo ir žiema), žinodamas, kad mirs, ir iš jo liks tik tas mažas žemės kauburėlis: „Aplygino kauburėlį, sudėjo

vainikus, gėles, kurios nuvys po dienos. Viskas“ (Ramonas, 2007, 55). Vis dėlto *būties-myriop* akivaizdoje veikiantysis subjektas pasijaučia kaip niekada laisvas, bet kartu ir vienišas kaip niekada. Vadinasi, žmogaus egzistencija *būties-pasaulyje* lauke vyksta nuolat persikeliant į kitas būties siūlomas egzistencijos struktūras atmainas, t. y. nuolat vykstantis ciklinis gyvybės ratas, kurį gali pertraukti tik mirtis. Šiose atmainose atsidūręs individas, kai tenka priartėti prie *būties-myriop*, išgyvena laisvės ir vienišumo būsenas.

Novelėje „Laukiantieji“ *būties-myriop* momentas išryškėja kaip skirtinga reakcija į mirštantį ant šaligatvio nepažįstamą žmogų: „Pavasaris. Pilka, šalta, šlapia, vėjas. Storas vyriškis guli ant šaligatvio. <...> Beretė ant galvos, vadinasi, ne griuvo, o susmuko“ (Ramonas, 2007, 236). Ant šaligatvio gulintis žmogus praeivių širdžių nepaliečia, jie nesusidomi šia situacija: „Vieni praeina, nepasuka galvos – jaunesni. Kiti pasižiūri, praeina – ir jauni ir seni“ (Ramonas, 2007, 236). Vis dėlto įvyksta tam tikras lūžis: vyresnės moterys sustoja, kad pasižiūrėtų, kas nutiko. Tačiau *būties-myriop* akivaizdoje atsidūrusio ant šaligatvio gulinto vyriškio niekas neskuba gelbėti – prasideda dvejonės ir svarstymai: gal reikia iškviesti greitąją, gal nebūtina jos kviesti, nes jis girtas ir pan., nesiekiant išsiaiškinti, kokia tikroji gulinto žmogaus būklė: „ar gulintysis girtas, ar jam bloga“ (Ramonas, 2007, 236). Galima teigti, kad jie neišgyvena *būties-myriop* – tai anoniminė, Heideggerio aptarta smalsulio būseną, anoniminis kažkas, „das Man“. Būtent *būties-myriop* yra santykis, ribinė situacija, kuri išsakoma šiuo tekstu. Tačiau čia svarbus ne tiek pats įvykis, kiek patirtis – galima svarstyti ir vertinti. Užsiimama šios situacijos stebėtojo pozicijas: „Keli atkakliausi stovi ir žiūri“ (Ramonas, 2007, 236).

Tačiau matyti, jog stebėjimas nelygus stebėjimui, nes stebėdamas kitas žmogus atveria sau pasaulį, atsiveria jam, įsitraukia į egzistencines patirtis, šiuo atveju, kito stebėjimas yra be rūpesčio. Į tekstą įvedama policininko figūra, kuri simbolizuoja tvarką ir teisingumą, todėl nekyla jokių abejonių, kad šioje susiklosčiusioje situacijoje policijos pareigūnas tikrai ras išeitį, atlikdamas jam priskiriamą pareigą padėti nelaimėje atsidūrusiam žmogui. Tačiau ir jį šioje situacijoje apninka abejonės: „Padėti – nepadėti, padėti – nepadėti?“ (Ramonas, 2007, 236). Vis dėlto nusprendžia padėti – užvelka susmukusį vyriškį ant šaligatvio ir pakiša po galva striukę. Tai viskas, ką *būties-myriop* akivaizdoje gali padaryti teisingumo figūra – policininkas: „Policininkas pasitaiso kepurę ir nueina“ (Ramonas, 2007, 236). Likę stovėti prie mirštančio vyriškio kantriai stebi ir laukia, kokia bus šios situacijos baigtis – mirs ar nemirs? Vis dar laukiama grįžtančio policininko kaip vienintelio galimo asmens, kuris turėtų priimti sprendimą *būties-myriop* akivaizdoje, tačiau jis taip ir nepasirodo. Novelė baigiama konstatuojant gulinto vyriškio mirties faktą: „Numirė. Nepravėręs lūpų, neatmerkęs akių“ (Ramonas, 2007, 237). Naujai prie jau mirusio vyriškio kūno sustoję žmonės siekia išsiaiškinti, kokia šios mirties priežastis: „Infarktas? Užsimušė? Krito? Užmušė?“ (Ramonas, 2007, 237). Tačiau individo gyvenimo ciklas šiame pasaulyje baigtas, todėl „nebėra kam

paaiškinti“ (Ramonas, 2007, 237). Taigi aiškėja, jog aprašomose situacijose individai išlieka anoniminiai mirties akivaizdoje.

Apysakoje „Balti praėjusios vasaros debesys“, kaip ir kitose nagrinėtuose A. Ramono tekstuose, pirmųjų sakinių semantinis laukas pateikia mirties kaip egzistencinės prasmės ženklo apraiškas: „Taip, aš žinau, kad viskas praeina, žinau, kad ištirpsta balso aidas, užgęsta akių šviesa, nutolsta pažįstamų žingsnių garsas, nebegrižta už horizonto nuplaukę debesys (Ramonas, 2007, 92). Čia aiškiai įprasminamas egzistencinis žmogaus gyvenimo veiksnys – laipsniškasėjimas mirties link. „Mūsų darbas – gyvenimo technikos puoselėjimas įtikrovinant mirtį. Ne veltui Arendt kalba apie gimimo ir mirties sankabą, kuri teikia mūsų pasauliui judrumą. Pratinamės mirti įrašydami mirtį kaip tikrą fenomeną į savo gyvenimo istoriją, biografiją, kurią rašydami savo darbais tampame savimi. Rašymo ir gyvenimo egzistencinė analogija (sankaba) leidžia mums kalbėti apie mūsų kuriamo dvasios pasaulio kontekstą – sambūvį myriop (Kačerauskas, 2007, p. 70).

Veikiantįjį subjektą kankina egzistencinis ilgesys, nors jis aiškiai suvokia, jog viskas pasaulyje paremta ant laikinumo kategorijos pamato. Jis gyvena pagal subjektyvųjį laiką, grindžiamą asmeninių potyrių ir išgyvenimų būsenomis. Laikiškumo dimensija apysakoje yra glaudžiai susijusi su individo santykiu su pačiu savimi, *sau-būtimi*. Kaip atskaitos taškas apysakos laiko dimensijoje pasirenkama dabartis. Nuo šio taško žmogus vis intensyviau patiria savo subjektyvųjį laiką, apimdamas ir bandydamas suvokti tai, kas buvo, ir kartu tai, kas dabar jo išgyvenama. Veikiantysis subjektas pastebi, kad būnant dvidešimties metų, galvoje sukasi visai kitos mintys – mąstoma tik apie ateitį ir tikima, kad viskas dar tik priešaky. Tačiau ateina toks metas:

<...> kai suvoki, kad dienos taip ir eis viena po kitos, menkai viena nuo kitos besiskirdamos, bet suvoki tai dar labai neaiškiai, ne širdimi, tik manai, kad pasidarei protingesnis, išvalgesnis, nejučia vis dažniau remiesi patirtim, kuri žino tik viena: atsargiai, gyvenime visko būna. Įdomiausias tas „gyvenime visko būna“; jis reiškia – nesitikėk nieko per daug gero, tau už nugaros žuvusių vilčių ir svajonių kapai jau apauga žole (Ramonas, 2007, 102).

Žmogus, sukdamas laiko ratą, prieina prie išvados, jog dabar jau nieko nebegali pakeisti, nes pražiūrėjo tinkamiausią momentą, kada galėjo pasirinkti visiškai kitą kelią – daug įdomesnę ir žymesnę. Taigi dabarties dimensijoje jau per vėlu kažką keisti, nes „ateina tas metas, kai nebežiūri į priekį <...>“ (Ramonas, 2007, 103). Dabar *būties-myriop* situacijoje intensyviau reiškiasi rūpestis, suvokiant, jog anksčiau *sau-būčiai* būdingas anoniminis, rūpesčio nepažįstantis buvimas. Tačiau jam, prisiglaudus prie jauno kaštono kamieno ir pajutus tekant prikeliančias, žadinančias gyvybę sultis, kurios išjudina ir veikiančiojo subjekto kraują, vieną akimirką šmėsteli tokia mintis: „<...> kaip sukasi ir sukasi tuo amžinu <...> ratu ir plazda širdis nepavargdama ir dieną, ir naktį. Šmėsteli galvoje, kad ji suspurdės vieną sykį ir sustos <...>“ (Ramonas, 2007, 110). Galima teigti, kad individas, išgyvendamas šią būseną, priartėja prie *būties-myriop* dimensijos. Jis pradeda

įsisąmoninti, jog „viskas šiame pasaulyje, bent žmogaus gyvenime, turi savo pabaigą“ (Ramonas, 2007, 138). Taigi žmogaus gyvenimas šiame pasaulyje yra baigtinis, nes visas gyvenimas vyksta *būties-myriop* perspektyvoje. Reikia pabrėžti, kad *būties-myriop* akivaizdoje mirštantiesiems svarbu jausti, kad greta jų, išeinančių iš gyvenimo, kažkas yra šalia: „Gyvybei gęstant nori jausti, kad kiti dar pasilieka, kad ne viskas baigiasi su juo“ (Ramonas, 2007, 152). Mirštantis žmogus siekia žinoti, kad jo išėjimas nėra tas taškas, kuris nutraukia visus egzistencinius ryšius, saistančius pasaulį. Tačiau kiti asmenys, esantys greta mirštančiojo, išgyvena jo mirtį ir netektį, turėdami omenyje, jog ir jų laukia akistata su mirtimi: „Pakentėk, keleivi, / greit ilsėsies tu!“ (Ramonas, 2007, 153). Iš tiesų laukia akistata su mirtimi, ne *būtimi-myriop*, nes *būtis-myriop* dabartiška, t. y. negalima žinoti, ar laukia akistata su ja, pati *būtis-myriop* nėra lygi mirties įvykiui. Iš tiesų akistata su *būtimi-myriop* nėra visai logiška, nes pati *būtis-myriop* yra akistata. Veikiantįjį subjektą vis dažniau apima nerimas, suvokiant, kad „viskas šiame pasaulyje baigiasi, ir baigiasi kur kas anksčiau, negu tu spėji suvokti. Kad vis tiek ateina rudenio pilkuma ir lietūs, kad nukrenta lapai, užšąla upių srovė ir užsninga takai“ (Ramonas, 2007, 157). Jis tiksliai žino, kad mirs tik šitoje žemėje.

Veikėjas ryškiai prisimena vos kelias sekundes trukusį jausmą, kurio jis pats negeba apibūdinti, tačiau kuris itin giliai įsivėžė į sąmonę. Tą trumpą momentą jam rodė, jog stovi, sukaustytas baimės jausmo, ant neišmatuojamo gylio ir pločio bedugnės krašto:

<...> ta baimė – ne mirties, bet kažko dar nesuprantamesnio, kažko, kas plyti už mirties, kuri vis dėlto, šiaip ar taip, nors mažyte dalele priklauso gyvenimui, o tai su gyvenimu neturi nė vieno sąlyčio taško <...>. Ir tai ne baimė, o suvokimas visiškai kito pasaulio, ne, ne pasaulio – būsenos? Ne, kažko anapus bet kokios būties, suvokiamos, įmanomos suvokti žmogui, jo protui (Ramonas, 2007, 199).

Individo išgyventas jausmas netgi persismelkia giliau – anapus *būties-myriop*. Išvedamos sąsajos su kitokiu pasauliu, bet kartu pradėdama abejoti šia nubrėžta paralele su kitu pasauliu, todėl dar pateikiamas ir būsenos suvokiny. Kaip ir novelėje „Pavasario paukščiai“, taip ir šioje apysakoje pateikiamos paradoksaliai kapinių ir vedybų situacijos, sureikšminama pati vieta: „Tarp kapinių medžių stovėjo balti Santuokų rūmai <...>. Vestuvių maršas ant kapų. Velnias tupėjo ant stogo ir, iškišęs liežuvį, juokėsi“ (Ramonas, 2007, 223). Vadinasi, tik dar kartą pasitvirtina teiginys, jog vieną (ir ne tik) gyvenimo ciklo dalį – vestuves – visuomet lydi mirties šešėlis.

Apibendrinant galima teigti, jog A. Ramono prozoje plėtojama egzistencializmui artima *būties-myriop* problematika. Autorius ją atskleidžia kaip atskirtį, tam tikrą slenkstį, kurį žmogui reikia peržengti savo gyvenime. Būtent individo baigtinume ir atsiveria visa jo gyvenimo prasmė.

2. Ribinės patirtys žemiškoje transcendencijoje – atvirumo paskata

Analizuojant egzistencinį žmogaus kelią, matyti, kad jame jis susiduria su ypatingomis situacijomis, kurių keisti individui nėra galimybių. Tai vadinamosios ribinės situacijos – kančia, skausmas, kaltės jausmas, vienatvė, mirtis. J. Girnius teigia: „Ribinės situacijos nėra iš šalies išvelgiamos ir todėl mūsų tikslinė veikla yra nepakeičiamos. Tenka arba jas priimti kaip savo likimą ir jose būti savimi „pačiu“, arba užmerkti prieš jas akis ir, atsisakius savojo „pats“, paprastai vegetuoti“ (Girnius, 1991, 209). Nagrinėjant A. Ramono kūrybą, vienas iš galimų egzistencinės problematikos aspektų – žmogaus elgesys ribinėse situacijose. Kaip tinkamiausias tekstas šiam aspektui išskleisti, pasirinkta apysaka „Mikelis“, kurioje labai aiškiai užčiuopiami ribinės situacijos variantai.

Transcendencijos kalbą girdi tik tas, kas nėra pats sau kurčias, o būtis lieka tamsi tam, kas užmerkia akis savo istorinei egzistencijai ribinėse situacijose (Girnius, 1991, 213). Mikelis ir svarsto tą ribinę situaciją, kai apanka žmogaus siela. Ribinė situacija – paniškos baimės būseną, kuri grasina individą nublokšti į tamsią būtį be galimybės prasiskverbti net menkiausiam šviesos spinduliui: „Kas būna tada, kai apanka siela? Pajusdavo trumpam baisią baimę, atslenkančią iš tamsos ir grasinančią nublokšti jį į tamsą, baisiausią tamsą, kurią kada nors kas nors yra regėjęs“ (Ramonas, 2007, 372). Galima teigti, jog žmogus, artėdamas ribinės situacijos link, pradeda pats painioti, kokioje erdvėje jis yra: ar gyvena realiame kasdieniame pasaulyje, ar vis dėlto jis veikia susigalvotame, nerealiame pasaulyje, kuris atrodo lyg nuolatinio sapno būseną. Būtent tokia patiriama būseną žmogų skatina susimąstyti, netgi suglumti ir priverčia pasijusti lyg jis būtų beprotis. Beprotybė pasireiškia tada, kai apanka žmogaus siela. Tai ribinė patirtis, įvardijama kaip dvasinė tamsa. Tačiau apysakos veikėjas Mikelis jaučia, jog savyje mokės atrasti jėgų ir daugiau nebijos matomo dviprasmiško pasaulio vaizdo. Akinanti šviesa, kurią jis mato sapne, yra nuoroda į transcendentinį individo būties kelią, padėsianti jam atverti *paslapčių dangčius*, kad viskas pasidarytų aišku, t. y. praregėtų žmogaus dvasia, pamatydama tikrąją grožio esmę, o ne tą, kurią dabar nuolat regi kūniškasis pradas:

<...> jis nebevijo tos dviprasmiškos būsenos šalin, nebebijojo, kad išprotės, kad ta akinanti šviesa, kurią kada regėjo sapne pervargęs, nutvieks ir sudegins viską aplinkui, kad jis pats virs į baltą šviesą, blykstels akinamai viską aplinkui, – gal tada, gal tada ta šviesa peršvies viską, ką jis dabar regi, mato, jaučia savąja persmelkiančia jėga, ir atsivers paslapčių dangčiai, nušvis nežinios tamsa, viskas taps aišku, ir grožis, išlaisvintas iš bjaurasties, niekšybės, sugedimo, sugadinimo, tuo grynuoju akinančiu pavidalu pasirodys prieš akis, ne kūno akis, dvasios, kuri tą mirksnį praregės <...> (Ramonas, 2007, 373).

Būtent dėl šios akimirkos ir verta kiekvienam individui gyventi, jos laukti, nes tai ir yra jo egzistencinis įprasminimas per ribines situacijas, kuriose aptinkami atitinkami transcendencijos

ženklai: „<...> tai truks tik mažytę akimirką, bet palaimos ir džiaugsmo joje bus tiek, kiek žmogus neturėtų, jei ir šimtus metų gyventų (Ramonas, 2007, 373).

Remiantis J. Girniumi matyti, jog būtent žmogui, atsidūrusiam ribinėse situacijose, išaiškėja, kad visas pasaulis nerymo pats savyje, o būtent ribų sankirtoje yra transcendentinės būties apraiška (Girnius, 1991, 211). Apysakos „Mikelis“ pagrindinis veikėjas pastebi, jog jam kasdien darosi vis aiškesnis šio pasaulio vaizdas, nes jis geba kasdienybės fone išvelgti tikrąsias esamų daiktų esmes, įsigilindamas į tikrąjį jų suvokinį: „Atrodė, kad kasdien darosi vis aiškiau ir aiškiau: nušvietė ta sielos beprotybės šviesa kiekvieną daiktą, ir vis labiau viskas ryškėjo aplink <...>“ (Ramonas, 2007, 372). Šis teksto segmentas rodo, kad patirtinė tikrovė, kurioje individas kasdien tarpsta, gali simboliškai nušvisti. Tokį nušvitimo atvejį, remiantis J. Girniumi (1991, 212), galima įvardyti kaip pasaulio tapimą transcendentijos šifru, nes transcendentija šifriškai geba pasireikšti tik ribinėse situacijose. Žmogus savo ribinių situacijų egzistencijoje yra transcendentijos šifru perskaitymo vieta. Kaip juslės turi būti paliestos, kad jos galėtų pagauti patirtinę tikrovę, taip žmogus turi būti jis „pats“, t. y. priimti ribines situacijas, kad jis galėtų išgyventi, patirti transcendentiją.

Remiantis A. Šliogerio filosofijos kategorijomis, laikomasi nuostatos, jog daiktas kaip reiškinyvis visiškai atsigrežia į žmogų ir jam atsiduoda, o daiktas kaip fenomenas nuo žmogaus nusigrežia ir jam priešinasi. Todėl galima teigti, kad daiktas kaip fenomenas ir yra ta nuoroda į transcendentiją. A. Šliogeris teigia, kad grynai pragmatiniame lauke žmogus negali susitikti su transcendentijos fenomenais, taigi ir su jusline transcendentija. Daugeliui individų tylinti transcendentijos gelmė taip ir lieka uždara ir nebyli (Šliogeris, 2011, 486). Tačiau ji kai kuriems individams, tokiems kaip Mikelis, nušvinta kaip apsimėškimas. Būtent per daiktus pavyksta užčiuopti transcendentiją:

Rašė žiūrėdamas į tą švytėjimą, kuriame atsiskleidė dieviškasis pasaulio, visatos grožis, toje šviesoje regėjo Didžiąją Pasaulio Vienybę, jautė, kad artėja prie jos, kaip tuoj susilies su ja, trūko vieno vienintelio, mažyčio žingsnelio: apie Pasaulio Vienybę kalbėjo savo kalba kiekvienas daiktas, kiekvienas žolės lapelis, akmuo ant kelio <...>. žinojo, kad yra šviesa, kurią mato tik jis, kas paslėpta nuo kitų <...> (Ramonas, 2007, 399).

Mikelio, per daiktus užčiuopusio transcendentiją, didžiausias noras – bet kokia – net mirties, kančios – kaina siekti, kad šį nušvitimą kaip lemtinę mirksnį pavyktų pamatyti kiekvienam žmogui. Šis nušvitimas atstoja visus turtus, garbę, net amžiną gyvenimą. Tačiau veikiantysis subjektas akistatoje su mirtimi suvokia, kad nei laikas, nei erdvė neturi jokios prasmės, nes tokių laiko ir erdvės kategorijų paprasčiausia nėra. Kiekvienas individas ieško atitinkamo lauko, kuriame daiktas pasirodytų ne tik kaip reiškinyvis, bet ir kaip transcendentijos fenomenas. A. Ramono apysakoje „Mikelis“ veikiantysis subjektas ir atsiduria būtent tokiame lauke, kuriame: „<...> viskas buvo kitaip: ir laikas kitas, ir erdvė kita, ir erdvės matas kitas, ir jausmas. Tas jausmas

pirmasis ir ėmė smelktis pro kažkokį paliktą plyšį, tempdamas viską, ką matė, kuo gyveno sapne, paskui save“ (Ramonas, 2007, 373). Tačiau reikia pabrėžti, kad tas laukas kartu pasižymi ir tam tikru apribojimu, kurį atskleidžia nežinojimo būseną. Mikelis, prikėlęs iš mirusiųjų daugiau nei prieš šimtą bažnyčioje palaidotą merginą, pastebėjo, kad ji dažnai į jo klausimus atsako vienodai: „Nežinau“. Tačiau jis suprato, jog ta nežinojimo situacija – tai neperžengiama riba:

Aš nežinau, ji taip dažnai sakydavo, ir tas „nežinau“ nebuvo nerūpestingas, lyg numojant ranka, kai norima atsikratyti įkyruolio, arba tas „nežinau“, kad vis dėlto galima sužinoti, paklausti kieno nors, atsiversti vakarykštį laikraštį. <...> „nežinau“ brėžė neperžengiama, nors ir nematoma ribą, – ji galėjo stovėti ant tos ribos, galėjo gal ir matyti, kas yra už jos, bet peržengti jos negalėjo <...>. Kažkokios antgamtinės jėgos užbrėžta ir užkeikta riba (Ramonas, 2007, 385).

Remiantis analizuojamu tekstu, galima teigti, jog savos ribos apsibrėžimas ir paisymas yra ta duotybė, kurią žmogus atsineša gimdamas. Jis jau žino, kokios ribos jam nustatytos šiame pasaulyje, kokiame pragmatiniame lauke jis turi veikti. Mikelis su prikelta iš mirusiųjų mergina ir paiso šių taisyklių:

<...> žinojo nesitare, nė karto apie tai nekalbėję, kad nevalia ir nesaugu išeiti iš jiems gyventi užbrėžto rato. Jie net nebandė, gyveno laisva valia jame: niekada niekur neišeidavo, net į gatvę, net vakare, net naktį, ir niekada nei jam, nei jai net tokio noro nebuvo kilę. Jiems visiškai pakako tos mažos erdvės, tos pilkos prieblandos, tos svyruojančios žvakių šviesos vakarais, nakties juodumo už lango, medžio šakos, dangaus plotelio (Ramonas, 2007, 386).

Prieš daugiau nei šimtą metų mirusios ir šiais laikais prikeltos mergaitės figūrą „Mikelyje“ galima interpretuoti kaip mirties situacijos prisiėmimą. Šioje situacijoje Mikelio, bažnyčioje apžiūrinėjančio kapus ir prikeliančio vieną mirusių – mergaitę, judesį galima įvardyti kaip egzistenciškai prisiimamą mirtį, kuri tokiu atveju nustoja būti svetima ir tampa savotišku individo išbaigimu. Nors nagrinėjame tekste mirtis išaiškėja kaip paslaptingoji viešnia, pasireiškianti per laikinai prikeltos iš numirusių mergaitės figūrą, tačiau iš pradžių ji buvo priešprieša gyvenimui ir reikalavo drąsos, norint su ja susidurti. „Čia ir dabar“ situacijoje ji tapo daugiau nei gyvenimas, kuri netgi teikia palaimingos tikrybės. Mikelis mirtį renkasi kaip kitą savo egzistencijos variantą, siekdamas pabėgti iš šio pasaulio slegiančio nykumo ir pilkumo, nes iš tiesų būtent mirtis, kaip teigia J. Girnius, valdo visas žmogaus išgyvenamas ribines situacijas (Girnius, 1991, 209):

Nugrimzti į nežinią kaip į mirtį – nieko negirdėti ir nematyti. <...> Ir vis tiek pilkas ir nykus pasaulis, nepaisant jo valios pastangų, sugrįžo: atsilupinėjusios sienos, tualetų durys be rankenų, iš sugedusių perrūdijusių bakelių monotoniškai kliurkė vanduo, cigarečių nuorūkos naktimis, prarūgusių tabako sulčių aitrus skonis burnoje, negyva šviesa tuščiuose koridoriuose, pagiriotos angelų akys, sustingusi pasaulio šukė palatos kaimynų akyse (Ramonas, 2007, 396–397).

Mikelis turi savyje tų vidinių jėgų, kad atsiribotų nuo išorinio slegiančio pasaulio, kuriame individui reikia elgtis pagal nustatytas taisykles ir neišsiskirti iš kitų, nes priešingu atveju jis bus nesuprastas kitų ir netgi pripažintas bepročiu. Tačiau Mikelis žino, jog niekas neatims iš jo to, ką jis turi užgniaužęs viduje, savame pasaulyje – tai jo asmeninis pasaulis:

Jo neslėgė pasaulis šiapus grotų ir neviliojo, kaip daugelio, anas pasaulis už sienų. Jo pasaulis buvo jame pačiame, ir jis buvo laimingas, kad niekas negali jo atimti. Beprasmiškos vaistų dozės nugramzdindavo jį į Nežinią, Tuštumą, Juodumą. Nesigailėjo nieko į ten nugarimzdamas, nekentėjo iš ten sugrįždamas. Žinojo savo kelią, savo lemtį, žinojo, kas bus, kas laukia jo, žinojo, kad nė vienas – nei dryžuotu, nei baltu chalatu – to nežino, nejaučia, to nesuvokia, ir begalinė ramybė, taip ilgai laukta ramybė gyveno jame ir jis gyveno joje kaip permatome kupole. Žinojo: jo akys regi, bet nemato jų pasaulio, ausys girdi, bet neklauso jų žodžių (Ramonas, 2007, 397).

Pagrindinis apysakos veikėjas pasižymi platesniu žvilgsniu į esantį pasaulį, gebėjimu priartėti prie tikrosios pragmatiniame lauke esančių daiktų kaip fenomenų esmės, užmegzti su jais transcendentalinius ryšius. Iš tikrųjų Mikelis mato daugiau nei kiti pasaulyje gyvenantys individai. Būdamas atviras mirčiai, kuri suartina su visomis įmanomomis ribinėmis situacijomis ir patirtimis, jis jau šiame pasaulyje persikelia į nežinomą ir nepartirtą būtį:

Todėl jis ir yra čia, nes supranta daugiau negu jie, mato tai, ko jie nemato ir matyti bijo. Jie mano, kad keršija ir baudžia, leisdami į kalkėjančias venas savo šlykščius vaistus, mano, kad galima uždaryti ir atitverti grotomis – nuo ko? Žinojo, kad jie su palengvėjimu atsidus užkasę paslapčia jį naktį, kad kiti nematytų, bet kapo duobė tokia pat bejėgė kaip ir jie (Ramonas, 2007, 398).

A. Ramonas šioje apysakoje pagrindinio veikėjo Mikelio lūpomis teigia, kad žmogaus mirtis nėra absoliuti išeitis visose gyvenimo situacijose, nes palaidoti kitą – dar nėra išeitis iš susidariusios ribinės situacijos. Tai suponuoja mintį apie paties žmogaus pamatinį baigtinumą. Apibendrinant galima teigti, kad žmogus iš tiesų tėra laikinė būtybė, kuriai visuomet atvira gyvenimo galimybė. Tačiau autentiška egzistencija atsiveria per egzistenciją mirties akivaizdoje, kur, kaip teigia A. Sverdiolas, „išryškėja tikroji visų žmogaus veiksmų ir sumanymų prasmė. <...> Mirties kaip galimybės atskleidimas atveria ir būties galimybę“ (Sverdiolas, 1996, 224).

3. Erdvės ir laiko matmuo žmogaus egzistencijoje

V. Sezemanas, egzistencializmo filosofijos tradicijoje kalbėdamas apie laiką, išskiria du jo dėmenis – tai objektyvusis ir subjektyvusis laikas. Objektyvųjį laiką V. Sezemanas aiškina kaip vieno matmens kontinuumą, „kuris tolygiai teka viena kryptimi iš praeities į ateitį ir kur vienas momentas kokybiškai nesiskiria nuo kito“ (Sezemanas, 1997, 237). Subjektyviajam laikui būdinga individo jam suteikta samprata, kuri grindžiama jo potyrių ir išgyvenimų būsenomis. Kaip atskaitos taškas šio laiko dimensijoje pasirenkama dabartis, nuo kurios ir pradedamas skaičiuoti laikas, nes ji geba apimti ir tai, kas neseniai praėjo, ir tai, kas dar tik bus ateityje. V. Sezemanas dabartį įvardija ne kaip atskaitos tašką, bet patikslina įveddamas laiko tarpo sąvoką. Jis taip pat akcentuoja, kad žmogaus santykis su laikiškumo dimensija yra glaudžiai susijęs per individo santykį su pačiu savimi, atsižvelgiant į tai, ar žmogus yra nukreiptas į jo sau būtį, ar į aplinkinį pasaulį, taip pat

atkreipiant dėmesį į tai, ar minėti santykiai yra tikri ar netikri (Sezemanas, 1997, 237). Įsiskaitant į A. Ramono tekstus ir gilinantis į egzistencines „aš“ patirtis, ryškėja laiko bei erdvės plotmių svarba.

Kaip D. Jonkus nagrinėja Sauliaus Tomo Kondroto kūrinio „Senas namas“ laiką, panašiai galima apibūdinti ir A. Ramono kūrybos laiką. Galima kalbėti apie pasakojimo ir veiksmo laiką, nes iš tiesų „pasakojimo laikas nėra vienalytis, jis apima praeitį ir ateitį bei jų susipynimą dabartyje“, nes „laikas – būtina bet kokio suvokimo dimensija <...>“ (Jonkus, 2005, 125). V. Daujotytė, aktualizodama pirminį literatūros fenomenologiskumą, mini heidegeriškąjį steigiantį išsaugojimą. Jis reiškia to, kas patirta, saugojimą, kuris yra veikiamas prisiminimų srauto ir skirtas susigrąžinti praėjusį laiką ir erdvę, dar kartą išgyventi buvusią situaciją (Daujotytė, 2010, 25). Pasitelkdama M. Heideggerio terminologiją, ir kalbėdama apie praeities laiko ir erdvės įsiliejimą į dabarties laiką ir erdvę, literatūrologė šį vyksmą įvardija kaip *steigiantį išsaugojimą*. Jos nuomone, „prarastas išnykęs laikas ir pražuvusi erdvė sąmonėje gali pasirodyti kaip *vidinis taškas* ir *vidinė erdvė*. Visa, kas yra patirta, lieka sąmonėje kaip tolesnio patyrimo galimybė, atlaikanti sąmonės vientisumą“ (Daujotytė, 2010, 26). A. Sverdiolas, nagrinėdamas mirties akiratį, remiasi vienu svarbiausių laiko problemą aktualizuojančių autorių – M. Heideggeriu, pabrėždamas šio filosofo nuostatą, kad „būtis atsiveria laikinybės ir laikiškumo akiratyje. <...> Heideggerio teiginys, kad tai, kas yra būtis, turime suvokti laiko akiratyje, reiškia, jog pats laikas – ontologijos problema: mąstant apie būtį reikia mąstyti apie tai, kas yra laikas“ (Sverdiolas, 1996, 221). Taigi viena pamatinių žmogiškosios egzistencijos kategorijų, per kurią ji skleidžiasi, yra laiko dimensija.

Siekiant suprasti egzistencinėje filosofijoje keliamus erdvės ir laiko klausimus, atrodo svarbu, kaip siūlo A. Šliogeris, užčiuopti, kada „gyvasis daiktas tampa juslinės transcendencijos atsivėrimo vieta, transcendencijos fenomenu <...>“ (Šliogeris, 1996, 676). Egzistencinės filosofijos kontekste ji primena juslinių egzistencinių fenomenų pasireiškimą tam tikru laiku ir tam tikroje erdvėje, taip pat vietą, kuri reikalinga fenomenams skleisti. Tik tuomet galima kalbėti apie erdvės ir laiko plotmių (dimensijų) neatskiriamumą. A. Šliogeris siūlo tokią laiko ir erdvės koncepciją, kurios pagrindas – pažįstamos erdvės ir pažįstamo laiko kategorijos kaip įjuslinimo ir įdaiktinimo judesiai, kuriuos atlikdamas individas siekia pilnatvės apraiškų savo gyvenime. Minėtas kontekstas itin reikšmingas A. Ramono kūryboje, kurioje per pažįstamos erdvės ir pažįstamo laiko kategorijas kaip tam tikrą patirties formą ar išraiškos galimybę ima ryškėti tikrieji daiktai su savo esmėmis, matyti aiškus kelias transcendencijos atsivėrimo vietos link.

Šiame darbo skyriuje siekiant išnagrinėti būties esmę, egzistencines patirtis išreiškiančias erdvės ir laiko plotmes, visas dėmesys sukoncentruotas į A. Ramono apysaką „Balti praėjusios vasaros debesys“. Iš visos A. Ramono kūrybos rinktinės „Vasario upės“ šis kūrinys pasirinktas kaip reprezentuojantis skirtingas formas, daug laiko ir erdvės prasmų, per kurias išryškėja egzistencija, egzistencinis santykis tarp erdvės ir laiko.

Kūrinio pradžioje pasakotojas detaliai aprašo auštantį rytą ir su juo susijusius įvykius. Jis jusliškai užčiuopia laiko ir erdvės kaitą, išvesdamas paralelę tarp kūrenimo sezono ir jaunystės baigties. Tačiau gyvenimo ciklas negali nutrūkti: po žiemos ateina pavasaris, gyvenimą keičia mirtis etc. Pastebima, kad auštančio ryto vaizdas sukuria „čia ir dabar“ buvimo išpūdį, nuteikia išskirtiniam stebimo pasaulio turiniui. Išskirtinį išsamaus ryto aprašymo vaidmenį toliau plėtojamoje problematikoje, egzistencinį erdvės ir laiko turinį lemia juslinė pasakotojo ir veikiančiojo subjekto patirtis: pasakotojo ausimis galima išgirsti, kaip prieš aušrą papučia vėjas, kuris sujudina klevo šakas kieme, todėl per miegus išgirstama, kaip ant skardinės palangės pabiro bronziniai klevų žiedų auskarėliai, plonu balseliu šaukia paukščiukas. Pasakotojo akimis taip pat galima pamatyti, kaip Vilniuje karaliauja pavasaris: Vilnia vikriai teka į Nerį, žibuoklės žydi Verkių šlaituose, žydi ievos baltais žiedais, gražios ir švelnios moterys pasklido į gatves. Detalių gausa tekste leidžia teigti, kad pasakotojas yra aplinkos ir joje esančių detalių stebėtojas, turintis išskirtinį santykį su jį supančia tikrove, t. y. jis geba išvelgti esmines daiktų kategorijas. Toks išiklausymas, girdėjimas, stebėjimas ir matymas – šios pajautos perteikia autentišką asmeninę pasakotojo patirtį („aš-pats“), atvirumą sau ir „kitam“, o visa tai suteikia nagrinėjamam tekstui patirties išraiškiningumo. Susiejant patirtį su ryto vaizdu, matyti akimirkos svarba būties išraiškoje, kuri perteikiama detalėmis, taip kartu pabrėžiant ir būties laikiskumą bei laikinumą. Minėtos detalės jungiasi tarpusavyje, į kurių kontekstą įsitraukia kiti pojūčiai, veriasi *štai-būtis*, nors ne tik sau, bet ir *su-būtis*: užmezgamas santykis su gamta ir / ar su žmogumi, ryškinama „kito“ kategorija.

Erdvinį esamybės vaizdą papildoma tekste pasirodantys (vis stipriau įvedami ir ryškėjantys) „kiti“, kurie visų pirma pasireiškia kaip kūniška būtybė. Pirmasis susidūrimas su žmogiška būtybe – kaimyne Violeta – įvyksta koridoriuje. Pirmiausia, pasakotojas išgirsta jos balsą, po to pateikiamas detalesnis jos apibūdinimas: šypsena, žvilgantys dantys, moteriškas juokas, ji vilki chalatėliu. Į intymų pokalbį įsitraukianti Violeta vaizduojama kaip moteriškumo ir koketiškumo ženklas.

Erdvės aprašymas atskleidžia ypatingą personažo santykį su savo vieta: ryto laiko atveriamas miestas, Vilniaus vaizdai, bendrabutis, kuriame gyvena pasakotojas, kiemas ir kavinė, kurioje nuolat veikiantysis subjektas lankosi. Tačiau ryškiausiai per visą pasakojimą juntamas savų namų leitmotyvas. Veikiančiajam subjektui dar būnant vaiku, įstrigo senelio pasakymas, kad jis turi savo namus:

Ir iškilo mano atmintyje, kaip aš pirmą kartą pamačiau juos. <...> Nuostaba ir pasididžiavimas apėmė mane. Aš net neįsivaizdavau, niekad net nemaniau kad ir mes turime namus. Visada glaudėmės pas svetimus. Tai pas vienus, tai pas kitus. Ir staiga – namai. Tikri, dideli namai, sodas, klevai, liepos. (Ramonas, 2007, 206).

Šis teksto segmentas, kuriame aprašyta juslinė vaiko patirtis – tai pasikartojantis sugrįžimas (atsigręžimas) į įdaiktintą praeities patirtį, kuris rodo, kaip svarbu žmogui turėti savo vietą ir

platesnę erdvę. Tik taip galima jaustis saugiu pasaulyje. Tačiau „čia ir dabar“ situacijoje esantis pasakotojas suvokia, kad iš tiesų jis niekada neturės savų tikrų namų.

Ir pajutau tada, kad niekada neturėsiu namų. Ar visų mūsų namai lieka vaikystės žemėje? Net kelio nebėra, kuriuo kadaise išėjau, ir nebereikia jo, nebėra nei kur, nei pas ką sugrįžti, ir toliau eiti nebėra kur, ir vis tiek reikės eiti (Ramonas, 2007, 206).

Galima teigti, kad ne tik šį, bet ir kai kuriuos kitus A. Ramono kūrinis galima vertinti kaip pasakojimus-prisiminimus, kuriuose per laiko ir erdvės plotmes reiškiasi būtis. Pasakojimo struktūroje dominuoja patirtys–prisiminimai. Jau kūrinio pradžioje išskylantis veiksmazodis „grįžti“ varijuojamas per visą apysaką, taip pabrėžiant centrinę šio erdvės ir laiko judesio vaidmenį visame pasakojime: „vis dėlto aš grįžtu tenai, į tų metų vasarą“; „Aš grįžtu tenai ir jaučiu, kaip plaka mano širdis“; „Taip, aš grįžtu, bet grįžtu vienas“; „bet ši naktis mano, ir aš grįžtu į praėjusių metų vasarą“ (Ramonas, 2007, 92). Sugrįžimą erdvėje ir laike galima traktuoti kaip individo grįžimą prie savo esmės, pamatinių egzistencijos kategorijų. Pastebima, kad tekste atskiru sakiniu dar kartą akcentuojamas veikiančiojo subjekto sugrįžimas į praeityje išgyventas ir patirtas juslines būsenas: „Aš grįžtu į praėjusių metų vasarą“ (Ramonas, 2007, 93). Jau iš pirmųjų apysakos sakinių matyti, kad pasakotojas prisiminimais iš dabarties persikelia į praeitį ir dar kartą išgyvena patirtas jausenas. Tai rodo egzistencinės būties prisiminimų prasmingumą, praeityje įgytų patirčių iškėlimą į paviršių keliaujant praeities ir dabarties laiko kategorijomis. Šuo atveju erdvė pasidaro ypatinga, pasakotojui nuolat sugrįžtant į praeitį, kurioje jam atsiveria iki tol buvusi prislopinta jusliškumo dimensija:

Ir vis dėlto aš grįžtu tenai, į tų metų vasarą, jaučiu, kaip pučia nakties vėjas į mano veidą, girdžiu žiogų čirpimą sausėjančioje skvero žolėje, matau akis ir veidus, atpažįstu balsus ir suprantu tariamus žodžius. <...> Aš grįžtu tenai ir jaučiu, kaip plaka mano širdis – lengvai ir nerūpestingai, jaučiu lūpų šilumą, girdžiu žingsnius ir matau akių šviesą (Ramonas, 2007, 92).

Atmintis padeda rekonstruoti atskirus segmentus to, kas jau yra praėję, įvykę, nutikę. Tačiau tie buvę įvykiai yra itin reikšmingi dėl juose patirtų išgyvenimų, t. y. to, kas įvyko ir kas buvo patirta, rekonstrukcija per prisiminimus leidžia geriau susivokti, kas yra žmogaus egzistencija ir kodėl žmogus gyvena šiame pasaulyje. Juk iš tiesų pasaulyje yra tūkstančiai kelių, ir jie visi atviri, tik belieka kurį nors pasirinkti. Pasirodo, kad „aš jų nesirenku. Keliai renkasi mane“ (Ramonas, 2007, 99). Vadinasi, nors atrodytų, jog pasaulyje yra nemažai galimybių, tačiau ne individas, o gyvenimas, t. y. likimas, pasirenka jį ir veda tam tikru gyvenimo keliu, kurį galima įvardyti kaip gambiausią ir didžiausią dramaturgą, „nepripažįstantį jokių kompromisų ir nuolaidų“ (Ramonas, 2007, 112). Pasakotojo atmintis leidžia patirti, pasinerti į tai, kas kažkada buvo tikra, stipru ir sava, bet ši prisiminimų sklaida patirtį leidžia suvokti ir kaip tam tikrą stoką – tai, ko nebėra ir negali būti „dabar“. Taigi praeities ir dabarties santykis plėtojamas per visą pasakojimą, kuris tik iš pirmo žvilgsnio yra koncentruotas į „čia ir dabar“ egzistenciją:

Aš laikau rankose šituos lapus, primargintus naktimis, matau juose praėjusius metus, matau veidus, girdžiu balsus, ir viskas yra ne taip, kaip buvo iš tikrųjų, viskas pridengta kažkokiu lengvu šilko šydu, gražinančiu ir taurinančiu viską, ir tas šydas – tai atmintis, netobula žmogaus atmintis, besistengianti išsaugoti viską, bet iš tikrųjų atsirenkanti iš chaotiškos, suveltos visumos tai, kas gražiausia <...>; ir kada nors, jei vaikščiosiu šitomis gatvėmis, jie dar matysiu aušras, lėtai užsidegančias viršum tų kalvų, prisiminsiu tas naktis, kada sėdėjau vienas su savo mintimis, prisiminsiu balkoną, lietu, plaukiantį nakties juodumą, ir ta vienatvė, kuri kaip akmuo dabar slegia mane, atrodo kitaip, ir pamansiu, ir sakysiu sau tada: tada buvo kitaip, tada buvo kitaip (Ramonas, 2007, 232).

Iš šio teksto segmento matyti, kad veikiantysis subjektas suvokia žmogaus atminties netobulumą, atsiminimų subjektyvumą, jiems linkstant į patirtų išgyvenimų „pagražinimą“. Šiuo atveju išryškėja praeities daugiasluoksniškumas: pasakotojui žvelgiant iš praeities arba iš dabarties taško, laiko patirties pilnatvė išryškėja ir per ateities plotmę. „Čia ir dabar“ veikiančiojo subjekto patiriami negatyvūs išgyvenimai, perkelti į kitą – ateities – laiko dimensiją, įgis visiškai kitokią prasminę krūvį nei yra būtuojų momentu. Iš apysakos pasakojimo pabaigos matyti ne tik prisimenančio, bet ir prisiminimus, jų ir dabarties būsenas užrašyti siekiančio „aš“ patirtis. Viena iš priežasčių, kodėl neįmanoma užrašyti visų žmogaus egzistencijai svarbių patirčių, yra ta, kad nepavyko išsaugoti visų atsiminimų. Žmogaus atmintis nėra tobula, ji tik geba atrinkti gražiausius dalykus. Todėl veikiantysis subjektas, struktūriškai užsibaigiant pasakojimui, vaizduojamas kaip išgyvenantis ribinę – neigimo – būseną. Neigimais (nuolatinis dalelytės „ne“ vartojimas) prisodrintas paskutinis viso analizuojamo teksto segmentas, kuriais siekiama paneigti tai, kas jau buvo nutikę praeityje, ir taip tarsi atsiriboti nuo išgyventų potyrių:

<...> nėra juose praėjusių metų, nėra juose praėjusios vasaros – yra ne mano metai, ne ta vasara, yra kažkas kita, man nepažįstama, beveik svetima, tolima, gal ir gražu – nežinau, bet tai ne aš, ne Ji, ne Violeta, ne Poviliukas, ir liepos ne tos, ir krapai Rašytojo balkone ne tie. Tai ne mano vasara <...> (Ramonas, 2007, 232).

Prasidėjęs nuo sugrįžimo į praeitį situacijos, pasakojimas sugrįžta į pradžią – į pasakotojo veiksmus ir patirtis dabarties momentu: jis meta po vieną lapą parašyto prisiminimo teksto į pakurą. Toks subjekto veiksmas sustiprina mintį apie dvi vienu metu dominuojančias laiko plotmes. Tai – „dabar-dabarties“ (kas vyksta pasakojimo momentu) ir „dabar-praeities“ (jusline patirtimi perteikiami dabartyje išskylantys prisiminimai). Pasak D. Jonkaus, „prisiminimai visada atsiskleidžia ne kaip konkrečių dalykų pačių savaime, o kaip jų patirties prisiminimas“ (Jonkus, 2005, 126). Tačiau pastebima, jog „dabar-praeitis“ A. Ramono apysakoje „Balti praėjusios vasaros debesy“ neturi savarankiškumo judesio, nes ji yra priverstinė, sąmoningai iššaukiama ir iškeliama į paviršių paties pasakotojo – jis siekia raštiška forma užfiksuoti praėjusią vasarą išgyventas asmenines juslines patirtis.

Iš pasakojimo galima įžvelgti ir kitą neužrašomos būties priežastį, o tiksliau – įmanomo ar neįmanomo užrašymo klausimas atveda prie dar vieno laiko ir erdvės aspekto – jų daiktiškumo,

pačios daiktų ir žodžio, esmės. Veikiantysis subjektas, vardu Vytas, reflektuodamas savo būti, teigia, jog negali prisiminti žodžių:

Bet aš neatsimenu žodžių. Mes tiek daug jų girdėjome nuo pat vaikystės: didingų, reikšmingų, skambių, šventų. Jie buvo taip dažnai kartojami, rėkė ant kiekvienos sienos, mes juos bėrėme dešimtimis per pamokas, paskaitas, per egzaminus, tiek jų prisiklausėme iš tribūnų, jų vis daugėjo ir daugėjo, kol vieną dieną jie staiga tapo beverčiai, nes buvo nepagrįsti jokia tiesa, jokių darbų, jie buvo sausi negyvi lapai, kuriuos blaškė iš vienos krūvos į kitą begalinių kalbų vėjas (Ramonas, 2007, 130).

Subjekto nuomone, kasdien nuolat vartojami žodžiai pamažu yra išbarstomi, laiko ir erdvės dimensijose tampa beprasmiški, semantiškai turintys nulinę reikšmę. Žodžiai pradeda nieko neberekšti, todėl juos galima prilyginti beverčiams daiktams. Iš tiesų pasakotojas nori parodyti, kad būties išraiškoje esama nemažai beverčių (anoniminių) dalykų, kuriems individas skiria savo laiką, tačiau galiausiai pasirodo, jog tai tebuvo beprasmis užsiėmimas ir tuščias laiko švaistymas: „Ar išvis ką nors reiškia pakartoti žodžiai? Parašyti, iškalti atmintinai, dalijami kaip pigūs saldainiai vaikams? <...> Ar nepasako ošianti jūra daugiau negu penki romanai?“ (Ramonas, 2007, 131). Šiuolaikiniame pasaulyje gyvenantis individas nebegeba išvelgti tikrosios daiktų esmės, nes vardan asmeninio patogumo jis sąmoningai atsisakė savo būties tarp tikrų daiktų. Tokia užsiimta pozicija kartu nutolina jį ir nuo tikrosios tiesos, nes paprasčiausiai kasdienė realybė apsisistatoma dirbtiniais daiktais ir patogiai gyvenama tokia pasaulyje:

Žvakės šviesa gyva, šilta, ir kaip kontrastas jai – šaltas, veriantis brangakmenio spindesys. Dabar to nebepamatysi. Elektros šviesa ne tik kad negyva – jina dirbtinė. Patogumo dėlei atsisakėme tikrų daiktų. Ir tikros tiesos taip pat (Ramonas, 2007, 182).

Kontrasto principu, pasitelkus binarines opozicijas „šilta vs šalta“, „tikras vs dirbtinis“, pabrėžiamas žmogaus egzistencijos dirbtinumas, atitolimas nuo tikrosios savo esmės suvokinių. Kartu skleidžiasi ir tikrovės neautentiškumas, kuris slopina autentišką individo mąstymą ir autentišką egzistenciją. Toliau nagrinėjant matyti, jog pasakojime dar stipriau užkoduotas kvietimas (su)grįžti prie pačių daiktų, jų esmės, t. y. išsivaduoti nuo žmonių veiksmus kaustančių stereotipų, išankstinių nuostatų ar prietarų, nes visa tai trukdo pamatyti tikrąją daiktų esmę. Todėl svarbus pasidaro trūkis, kuris įvyksta mūsų kasdienybėje, vadinamas atsidūrimas ribinėse situacijoje, kurios leidžia žmogui iš naujo įvertinti savo būti pasaulyje, permąstyti savo egzistenciją šiame pasaulyje, pažvelgti į tikrąją šalia esančių daiktų esmę, nes iki šiol lyg iš inercijos daiktiška tikrovė atrodė savaime suprantama ir aiški.

Šis naujas veikiančiojo subjekto judesys, kai jis stabteli ir susilaiko nuo savaime suprantamos daiktiškos tikrovės postulavimo, leidžia rasti savyje jėgų atsigręžti į daiktų pirmapradiškumą, pajusti jų kaip fenomenų esmę. Su tikrąja daiktų patirtimi atsiveria užslėptos individo patirties struktūros, aktualizuojamos per naujas asmenines patirtis. Apie apysakos laiką

galima mąstyti panašia kryptimi, kaip D. Jonkus mini pačių daiktų laiką, pabrėždamas ir laiko kaip pasaulio plotmę:

<...> fenomenalus laikas nėra objektyvus, tačiau atsigręždami į išgyvenamą laiką, atrandame ne psichinės vidujybės laiką, bet pačių daiktų laiką. <...> Laikas pasirodo esąs ne tik mano išgyvenimų esminė plotmė, bet ir paties pasaulio plotmė. Kiekvienas išgyventas dalykas reiškiasi nurodydamas savo laiką, savo praeitį, kurią jis nešasi kaip pasyvios sintezės būdu įgytą patirties sancaupą ir senatvę (Jonkus, 2005, 129).

Veikiantysis subjektas nagrinėjamame tekste pabrėžia, kad jo kaip individo būtis pasaulyje, išsitiesusi į laiko dimensijos horizontus, visuomet yra jo (auto)refleksijos objektas. Būtent laiko ir erdvės platformų sankirtoje daiktai, buvę tik nereikšmingomis smulkmenomis, pamažu įgyja atitinkamą prasminį krūvį, kurio individui anksčiau nepavyko užfiksuoti kasdienybės sraute, ir taip susiklosto visuminis pasaulio vaizdas, prisodrintas praeities ir nuojautų kategorijų.

Aš kaip vėžlys atbulas slenku į urvą, ir pasaulis, kurį palieku, visada prieš mano akis. Bėgant laikui, aštrėja atmintis, ir kiekviena smulkmena, kadaise buvusi tik smulkmena, dulkė ant lentinio peilio ašmenų, toje aštrėjančioje atminties šviesoje įgauna savo prasmę, suranda sau skirtą vietą, ir kartais atrodo, kad viskas tvarkingai susiklosto į begalinę priežasčių ir pasekmių eilę, kurią leisdamas per atminties pirštus kaip rožinio karoliukus nueitumei iki pat pilkšvai švytinčių praeities ūkanų, iki pat to momento, kai pirmą kartą pamatei, suvokei tą pasaulį, tą kelią, tą žemę, tą rugių lauką, per kurį bėgai kadaise švytint virš galvos begaliniam, skaudžiai gilejančiam nuo artėjančio rudens nuojautos dangui (Ramonas, 2007, 156–157).

A. Ramono apysakos tekstas rodo, jog pasakotojas siekia įdaiktinti laiką ir erdvę, ją bandydamas užfiksuoti popieriaus lapuose, kad bet kada galėtų pasiimti tuos užrašus ir juos paskaityti, taip rekonstruodamas istorines – praeities – laiko ir erdvės platformas. Veikiančiojo subjekto nuomone, toks praeities įvykių užfiksavimas yra tinkamiausias būdas išreikšti būtį, kuri jau vieną kartą buvo įvykusi, nes „viskas, kas kada nors jaudino žmogų, negali visai ir visam laikui numirti“ (Ramonas, 2007, 170). Tokia sustiprėjusi individo intuicija suponuoja mintį apie tokią žiūrą, kuri geba atskleisti, kas slypi daiktuose, ir drauge atsiveriant sąmonei, taip pat „kartu atveriant juose ir už jų (sąsajos, atitikimai) slypintį prasminį lauką“ (Daujotytė, 2010, 27). Nors apysakos pasakotojas kasdien vaikšto tomis pačiomis gatvėmis, praeina pro tas pačias vietas (namus, bažnyčias, takelius ir pan.), tačiau kaskart jam pavyksta išgyventi tą dvasinį katarsį, arba, kaip įvardija A. J. Greimas (1991), estezį: kitaip pradeda plakti širdis, ima skaidrėti mintys. Tai palyginama su mylimos moters veidu, kuris niekada neatsibosta, nors ir kasdien yra matomas ir yra atmintinai žinomas kiekvienas jo bruožas:

Tas miestas stebino mane. Į jį galima išeiti kiekvieną rytą, vaikščioti kiekvieną dieną tomis pačiomis gatvėmis, pro tuos pačius namus, pro tas pačias bažnyčias, kopti takeliais į tas pačias kalvas, ir visada žiūrint į jį kitaip plaka širdis ir šviesėja, skaidrėja galva. Taip panašiai niekada nenusibosta mylimos moters veidas. Gali žiūrėti ir žiūrėti į jį, ir visada jis naujas, visada kitoks, nors, rodos, ir žinai kiekvieną bruoželį atmintinai (Ramonas, 2007, 170).

Jausdamas laiko ir erdvės platformų cikliškumą būties pasaulyje, apysakos pasakotojas negeba suprasti, kam reikalinga kita vasara, jeigu ir dabar esanti jam yra gera, nes šios vasaros

ciklui priartėjus prie pabaigos, pastarosios daugiau niekada nebebus, ji nebeatsikartos. Galima teigti, kad A. Ramono kūryboje egzistencializmas išryškėja kaip nebaigtinis ir beribis vienis, kuris ir yra ta individo siekiamybė jo būties išraiškoje. Šiuo atveju matyti laikinumo, būties laikiškumo patirtis, kuri pasireiškia per laiko ir erdvės vientisumą:

Bet aš netikiu, negaliu patikėti, kad bus kita vasara. Kam? Man visai gera ir šita. Jei bus kita vasara, tai šitos nebebus. Kiek jų jau nebėra? Man užtenka ir vienos. Kad tik ji būtų. <...> Atrodė, kad šitame kieme sustojo laikas, kad taip suksis ir suksis saulė aplink, kad vis mėlynuos ir mėlynuos dangus, vis šnarės liepa, vis ges ir ges kiekvieną vakarą auksiniai, ramūs saulėlydžiai, ir spindės naktimis nematomos čia, mieste, ryškios rugpjūčio žvaigždės (Ramonas, 2007, 173, 181).

Beribio ir nenutrūkstamo individo *būties-pasaulyje* jausmą A. Ramonas lygia greta veria ant vienos semantinės ašies su laisvės jausena – dar viena individo siekiamybė. Pasaulis negali būti padalytas į tam tikras erdvės ir laiko platformas, nes priešingu atveju jis praras savo vientisumo ir laisvumo konceptą. Vis dėlto keletą minučių išgyventą laisvės būseną, kaip rodo tolesnė tekstinė medžiaga, keičia negatyvi – baimės – būseną. Taigi laisvė individui asocijuojasi su bausmės kategorija:

Pasaulis tęsiasi į visas puses, ir jautei, kad jis begalinis, ir tas begalybės jausmas žadėjo laisvę. Atrodė, kad gali eiti, kur nori, kiek nori, kiek širdis geidžia, kur širdis geidžia, kad pasaulis vientisas, laisvas, nesudalytas spygliuotomis sienų vielomis. Tik kilk ir skirsk kaip paukštis. Tas laisvės jausmas buvo toks neįprastas, jog suėmė baimė. Baimė, kad kelias minutes pabuvai laisvas, ir už tai turi neišvengiamai būti nubaustas (Ramonas, 2007, 194–195).

D. Jonkus įsitikinęs, kad pasakojimas, kuris geba tinkamai atvaizduoti sinestezines jusles, esamybės ir nesamybės, laiko ir erdvės, skirtingų laiko modusų bei individų savijautos susipynimą pasakojamojoje dabartyje, išreiškia fenomenologinę intencionalios sąmonės sampratą, pagal kurią kiekviena patirtis yra į ką nors nukreipta. „Visi šie patirti dalykai yra susiję su konkrečiais išgyvenimais ir tik jų atžvilgiu turi prasmę. <...> Visi jie susiję su patyrimo subjektu, su jo išgyvenamais matymo, vaizduotės, prisiminimų ir lūkesčių aktais“ (Jonkus, 2005, 122). Nagrinėjant apysaką „Balti praėjusios vasaros debesys“, pastebima, kad teksto struktūroje įkomponuotos laiko platformos atitinka fenomenologijoje pateikiamą laiko sampratą. Interpretuojant D. Jonkaus mintį apie pagrindinį fenomenologinio laiko aprašymo bruožą (Jonkus, 2005, 126), galima teigti, kad A. Ramono tekste esančios laiko dimensijos kategorijos skleidžiamos per individo patirtį (*kaip aš ji išgyvenu*). Laikas tiesiogiai siejasi su individu, t. y. jie vienas su kitu yra tiesiogiai susaistyti. Galima teigti, kad D. Jonkus aktualizuoja skirtingas laiko struktūros plotmes – praeitį ir dabartį, kurios viena su kita persipina, o tai leidžia individui atlikti autoidentifikacijos judesį:

Fenomenologijos aptinkama laiko struktūra, – kai išgyvenama dabartis neišsitenka savyje ir neužsidaro savo tapatybėje, implikuodama „buvo“ ir „bus“, – sudaro sąlygas atpažinti save kaip buvusios ir būsimos dabarties patyrimo objektą. Taigi fenomenalus laikas sutampa su paties subjekto duotimi sau (refleksijos galimybe) ir intencionalia subjektyvumo struktūra (Jonkus, 2005, 127).

Apibendrinant galima teigti, kad A. Ramono kūryboje erdvės ir laiko plotmės būties išraiškoje skleidžiasi kaip unikalūs vienis, pasižymintis ryškia jusline dabarties ir praeities, savo erdvės ir jos daiktų patirtimi. Laiko ir erdvės patirtys atskleidžia estetiškos pagavos išskirtinumą. Individo būtis pasaulyje, išsitiesusi į laiko ir erdvės dimensijos horizontus, visuomet yra jo (auto)refleksijos objektas. Kuo stipresnė laiko ir erdvės išpūdžio amplitudė, tuo labiau išryškėja egzistencinis individo atvirumas pasauliui. Būtent (auto)refleksija sustiprina ir padeda užčiuopti individo patirtą išpūdį, prisiminimų forma padeda susigrąžinti prarastą laiką ir erdvę. Pastebima, kad vienu metu dominuoja dvi laiko platformos – tai „dabar-dabartis“, kuri suvokiama kaip tai, kas vyksta dabar, ir „dabar-praeitis“, kuri traktuojama kaip prisiminimų forma rekonstruota juslinė patirtis, išgyvenama dar kartą dabartyje. Individas imasi laiko ir erdvės įdaiktinimo judesio, bandydamas tai užfiksuoti fizine forma (popieriaus lapuose), siekdamas rekonstruodamas istorines – praeities – laiko ir erdvės platformas. Taigi ryškėja A. Ramono kūryboje per laiko ir erdvės plotmes brėžiamas nuolatinio grįžimo motyvas.

IV. Išvados

Literatūros filosofija, traktuotina kaip tam tikras egzistencinės erdvės įtrūkis, gilinasi į tai, kas yra kasdieniška ir būtiška. Apibendrinant literatūros filosofijos kaip pačios literatūros ir jos tyrimo atraminius taškus, galima teigti, jog „ši humanitarinė atšaka yra mąstymas, kildinamas iš literatūrologijos lauko, ir siejamas su kalbine-tekstine jos būtimi“ (Daujotytė, 2001, 16–17). Literatūroje ieškant egzistencializmo filosofijos pėdsakų ir gilinantis į egzistencinės mąstysenos specifiką, ryškėja, kad jai būdingas ryškus savianalizės ir savivokos procesas. Taigi ir kūrinyje svarbi refleksija, mąstymas. Kita vertus, žvelgiant fenomenologijos požiūriu, savirefleksija gali būti vertinama kaip trukdis individo identifikacijai su asmenine egzistencija. Pastaroji patiriama tik tokiu atveju, kai pavyksta grąžinti į pradinę padėtį *būties-pasaulyje* būseną, kurią išbalansavo individo atlikta savirefleksija. Egzistencinis mąstymas pagrįstas būties stabilumą kvestionuojančia „tarp“ būseną, ribinėmis mirties, vienatvės, kančios ir kitomis patirtimis. Mirtį galima traktuoti kaip *būties-pasaulyje* tęstinumą, nes pastaroji išnykdama, tapdama baigtine, pereina į kitą lygmenį – į *būtį-myriop*. Taigi daroma išvada, kad egzistencinė mintis gilinasi į individo ribotumą ir baigtinumą, siekia, kad žmogus suprastų bei pats išgyventų mirties ir gyvybės konflikto aštrumą bei gilumą. Egzistencializmas siekia išsiaiškinti, kaip individas gali įveikti dvasinės krizės situaciją, kurioje jis atsidūrė, ieškodamas absoliutaus atraminio judesio, padedančio išeiti iš tokios ribinės situacijos.

Literatūros filosofijos požiūriu ir fenomenologijos pagrindu atlikta A. Ramono kūrybos iš rinktinės „Vasario upės“ analizė leido suprasti, kad joje vaizduojamą žmogų su egzistencializmo filosofijos dimensija suartina *būtis-myriop* („Mikelis“, „Pavasario paukščiai“, „Laukiantieji“, „Balti praėjusios vasaros debesys“), erdvės, laiko ir daiktų patirtys („Balti praėjusios vasaros debesys“), ribiniai kančios, ligos, rašymo išgyvenimai („Mikelis“), o visa tai išreiškiama filosofiniam mąstymui artimu pasakojimu, autentiška kasdienybės, egzistencinės jos esmės patirtimi. Jusliškai ir daiktiškai patiriama žmogaus egzistencija *būties-pasaulyje* lauke vyksta nuolat persikeliant iš vienos būties struktūros į kitą, į laikškas ir erdvines būties egzistencijos atmainas: nuolat vyksta ciklinis gyvybės ratas, kurį gali pertraukti tik mirtis.

Filosofinis mirties aspektas autoriaus tekstuose rodo, kad konkreti vieta (kapinės) yra itin svarbus sąlyčio su mirtimi taškas, išsakantis artimų žmonių tarpusavio ryšį iki ir po mirties. Prozininko žmogus būtų patiria įsitraukdamas į svarbiausius tradicinius gyvenimo ciklus, žinodamas ir nujausdamas savo mirtį. *Būties-myriop* akivaizdoje veikiantysis subjektas pasijaučia kaip niekada laisvas, bet kartu ir vienišas kaip niekada („Pavasario paukščiai“).

A. Ramono prozos žmogus, artėdamas tam tikros ribinės situacijos link ir būdamas joje, išgyvendamas ribines kančios, vienatvės, ligos, kūrybos būsenas, praranda erdvės vientisumo

jausmą, ima nesuvokti, ar jis gyvena realiame kasdieniame pasaulyje, ar vis dėlto jis veikia pagal ligos pažeistos sąmonės, vaizduotės tvarką. Žmogaus būdravimas primena nuolatinio sapno būseną. Būtent tokia patiriama būseną žmogų priverčia ne tik suglumti, pasijusti anapus bet kokio racionalumo ribos, bet ir skatina susimąstyti, atsiverti gilesnei būties patirčiai. Būdamas atviras mirčiai, kuri suartina su visomis įmanomomis ribinėmis situacijomis ir patirtimis, žmogus jau šiame pasaulyje persikelia į nežinomą ir nepartirtą būtį. Būdamas baigtinis, žmogus pasirodo atviras ir transcendencijai tiek žemiškos būties, tiek kito pasaulio prasme.

A. Ramono kūryboje erdvės ir laiko plotmės būties išraiškoje skleidžiasi kaip unikalūs vienis, pasižymintis ryškia jusline dabarties ir praeities, savo erdvės ir jos daiktų patirtimi. Laiko ir erdvės suvokimas ir pajautimas atskleidžia žmogaus kaip pasaulio stebėtojo egzistencinį išskirtinumą, jam būdingos estetiškos pagavos matmenį. Individo būtis pasaulyje, išsitiesusi į laiko ir erdvės dimensijos horizontus, visuomet yra jo (auto)refleksijos objektas. Kuo stipresnė laiko ir erdvės išpūdžio amplitudė, tuo labiau išryškėja egzistencinis individo atvirumas pasauliui. Būtent (auto)refleksija sustiprina ir padeda užčiuopti individo patirtą išpūdį, prisiminimų forma padeda susigražinti prarastą laiką ir erdvę. Pastebima, kad vienu metu dominuoja dvi laiko platformos: tai – „dabar-dabartis“ ir „dabar-praeitis“, kuri traktuotina kaip prisiminimų forma rekonstruota juslinė patirtis, išgyvenama dar kartą dabartyje. Individas imasi laiko ir erdvės įdaiktinimo judesio, bandydamas tai užfiksuoti fizine forma (popieriaus lapuose), siekdamas rekonstruoti istorines praeities laiko ir erdvės dimensijas.

Egzistencinės filosofijos dimensija Antano Ramono kūryboje

V. Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: Antanas Ramonas, literatūra, filosofija, egzistencializmas, būtis, žmogus, transcendencija, mirtis, ribinės patirtys, erdvė, laikas.

Literatūros filosofijos perspektyvoje ir fenomenologijos metodologiniu pagrindu bakalauro darbe tiriama egzistencializmo dimensija A. Ramono kūryboje. Šio darbo **objektas** – lietuvių prozininko rinktinė „Vasario upės“ (2007). Tiriamojo darbo **problema** formuluojama keliant A. Ramono prozoje svarbiausius žmogaus ir jo būties klausimus.

Teorinėje darbo dalyje nagrinėjama literatūros ir filosofijos sąveikos problema, būties ir kalbos klausimai literatūros filosofijos akiratyje (V. Daujotytės atrama). Remiantis M. Heideggerio, V. Sezemano, A. Maceinos, A. Šliogerio ir kitų autorių mintimi, iš egzistencializmo tradicijos teorinėje dalyje nagrinėjami žmogaus esmės ir jo tapsmo, būties transcendencijos, būties-pasaulyje, būties-myriop ir kiti klausimai. Iš fenomenologijos teorijos bakalauro darbo tyrimui ypač aktuali patirties, juslinio pasaulio suvokimo, santykio su pasauliu ir sąmonės koncepcijos.

Tiriamosioje dalyje nagrinėjama, kaip skleidžiasi egzistencinės filosofijos problematika A. Ramono tekstuose. Knygos „Vasario upės“ analizė leido suprasti, kad joje vaizduojamą žmogų su egzistencializmo filosofijos dimensija suartina būtis-myriop, erdvės, laiko ir daiktų patirtys, ribiniai kančios, ligos, rašymo išgyvenimai, o visa tai išreiškiama filosofiniam mąstymui artimu pasakojimu, dviprasmiškomis metaforomis ir simboliais. Žmogaus egzistencija būties-pasaulyje lauke vyksta nuolat persikeliant į kitas būties siūlomas egzistencijos struktūras atmainas: nuolat vyksta ciklinis gyvybės ratas, kurį gali pertraukti tik mirtis. Filosofinis mirties aspektas autoriaus tekstuose rodo, kad konkreti vieta (kapinės) yra itin svarbus sąlyčio su mirtimi taškas, išsakantis artimų žmonių tarpusavio ryšį iki ir po mirties. A. Ramono prozos žmogus, artėdamas tam tikros ribinės situacijos link ir būdamas joje, išgyvendamas ribines kančios, vienatvės, ligos būsenas, praranda erdvės vientisumo jausmą, ima nesuvokti, ar jis gyvena realiame kasdieniame pasaulyje, ar vis dėlto jis veikia pagal ligos pažeistos sąmonės, vaizduotės tvarką. Būtent tokia patiriama būseną žmogų priverčia ne tik suglumti, pasijusti anapus bet kokio racionalumo ribos, bet ir skatina susimąstyti, atsiverti gilesnei būties patirčiai. Apibendrinant erdvės ir laiko plotmes šio autoriaus kūryboje, galima teigti, kad jos būties išraiškoje skleidžiasi kaip unikalus vienis, pasižymintis ryškia jusline dabarties ir praeities, savo erdvės ir jos daiktų patirtimi. Laiko ir erdvės suvokimas ir

pajautimas atskleidžia žmogaus kaip pasaulio stebėtojo egzistencinį išskirtinumą, jam būdingos estetinės pagavos matmenį.

Dimension of Existential Philosophy in the Works of Antanas Ramonas

VI. Summary

Key words: Antanas Ramonas, literature, existentialist philosophy, existence, man, transcendence, death, limit experiences, space and time.

In the perspective of the philosophy of literature and on the methodological basis of phenomenology, the Bachelor's work analyses dimension of existentialism in the works of Antanas Ramonas. The **object** of this work is the selection of the Lithuanian prosewriter's works "Vasario upės" (February Rivers) (2007). The **problem** of the study is formulated raising the most important questions of man and his existence in the prose of A. Ramonas.

In the theoretical part of the work the problem of interaction between literature and philosophy, questions of existence and speech in the outlook of the philosophy of literature are analysed (reference to V. Daujotytė). Referring to the ideas of M. Heidegger, V. Sezeman, A. Maceina, A. Šliogeris and other authors, from the tradition of existentialism in the theoretical part there are analysed the essence of man and his formation, transcendence of Being, being-in-the-world, life-to death and other questions. From the theory of phenomenology, for this study especially important is perception of experience, sensitivity of the world, relationship with the world and the conception of consciousness.

In the research there is analysed how the problem of existential philosophy unfolds in A. Ramonas' texts. The analysis of the book "Vasario upės" indicates that the depicted man is linked with the dimension of existentialist philosophy by the conception of life-to death, experiences of space, time and things, limit experiences of suffering, illness, writing, and all this is expressed by the narration close to philosophical thinking, ambiguous metaphors and symbols. Human existence in the field of being-in-the-world is constantly moving to other phases of existential structures: the circle of life is constantly going round, only death can break it. The philosophical aspect of death in the author's texts indicates that the specific place (cemetery) is an important point connected with death, where interrelation of the nearest people before death and after it is expressed. Man in A. Ramonas' prose, approaching a certain critical situation and existing in it, experiencing critical states of suffering, loneliness, illness, loses the sense of space integrity, becomes unconscious of the fact whether he lives in real everyday world or whether he acts according to the manner of disturbed consciousness and imagination. Namely such state of mind makes man not only become confused, feel beyond the limit of any rationality, but it also stimulates

to think, to accept deeper experience of existence. Summarizing the areas of space and time in this author's works, it can be stated that his expression of existence unfolds like the unique one with distinct experience of the present and the past, of the space and its things. Perception and sensation of time and space disclose existential uniqueness of man as observer of the world, dimension of aesthetic perception so characteristic of him.

VII. Literatūra

1. Ramonas, 2007 – Antanas Ramonas, *Vasario upės*: kūrybos rinktinė, Vilnius: Tyto alba, 2007.
2. Bukelienė 1997 – Elena Bukelienė, „Mašlus, poetiškas kalbėjimas“, *7 meno dienos*, 1997-12-19, p. 4.
3. Bukelienė, 1998 – Elena Bukelienė, „Egzistencinis ilgesys“, *Dienovidis*, 1998-02-27–03-05, nr. 9, p. 8.
4. Daujotytė, 2001 – Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
5. Daujotytė, 2003 – Daujotytė Viktorija, *Literatūros fenomenologija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
6. Daujotytė, 2007 – Viktorija Daujotytė. *Apglėbiantis mąstymas*: literatūros teorijos mokomoji knyga, Kaunas: Šviesa, 2007.
7. Daujotytė, 2010 – Viktorija Daujotytė. *XX amžiaus literatūros teorijos: konceptualioji kritika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
8. Heideggeris, 1992 – Martinas Heideggeris, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: „Mintis“, 1992.
9. Girnius, 1991 – Juozas Girnius, *Raštai*. I t., Vilnius: „Mintis“, 1991.
10. Greimas, 1991 – Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Baltos lankos, 1991.
11. Gustainis, 1997 – Gustainis Liudas, „Gyvoj nebūty“, *7 meno dienos*, 1997-12-19, p. 4.
12. Jonutytė, 2005 – Jurga Jonutytė, „Skaitymo fenomenologija, arba Kaip Džefersonas tapo Telšiais, o Telšiai – Džefersonu“, *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
13. Kačerauskas, 2007 – Tomas Kačerauskas, „Filosofija kaip gyvenimo menas“, *Filosofija. Sociologija*, T. 18. Nr. 3, p. 64–72, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2007 [žiūrėta 2011-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/3/64-72.pdf>>.
14. Maceina, 1990 – Antanas Maceina, *Raštai*. III t., Vilnius: „Mintis“, 1990.
15. Martinkus, 2005 – Vytautas Martinkus, „Literatūros atsisakymas, arba Literatūros filosofija (6 tezės, kurios ir griaua, ir kuria literatūros pasaulį)“, *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
16. Mickūnas, Stewart, 1994 – Algis Mickūnas, David Stewart, *Fenomenologinė filosofija*, Vilnius: Baltos lankos, 1994.
17. Samalavičius, 1990 – Almantas Samalavičius, „Miesto etiudai“, *Literatūra ir menas*, 1990-05-12, p. 3.

18. Sezemanas, 1997 – Vosylius Sezemanas, *Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra*, Vilnius: „Mintis“, 1997.
19. Sodeika, 2005 – Tomas Sodeika, „Apie Immanuelio Kanto antropologijos logiką“, *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*, p. 17–25, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
20. Sodeika, 2010 – Tomas Sodeika, *Filosofija ir tekstas*, Kaunas: Technologija, 2010.
21. Sprindytė, 2001 – Jūratė Sprindytė, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, p. 412, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
22. Sverdiolas, 1996 – Arūnas Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
23. Šliogeris, 1985 – Arvydas Šliogeris, *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas*, Vilnius: „Mintis“, 1985.
24. Šliogeris, 1990 – Arvydas Šliogeris, „Antano Maceinos sugrįžimas“ Iš: Maceina Antanas, *Raštai*, III t., p. 5–23, Vilnius: „Mintis“, 1990.
25. Šliogeris, 1996 – Arvydas Šliogeris, *Transcendencijos tyla. Pamatiniai filosofijos klausimai*, Vilnius: UAB „Pradai“, 1996.
26. Šliogeris, 2011 – Arvydas Šliogeris, *Transcendencijos tyla. Pamatiniai filosofijos klausimai*, Vilnius: „Margi raštai“, 2011.
27. Šmitienė, 2007 – Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
28. Viliūnas, 2000 – Giedrius Viliūnas, „Lietuvių literatūrinis egzistencializmas“, *Komparatyvistika šiandien: teorija ir praktika*. Tarptautinė mokslinė konferencija-diskusija, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000.

VIII. Anotacija

Laima Lapėnienė, Egzistencinės filosofijos dimensija Antano Ramono kūryboje. Bakalauro darbas, vadovė doc. dr. Dalia Jakaitė, Šiaulių universitetas, Literatūros teorijos ir istorijos katedra, 2011, 40 p.

XI. Annotation

Laima Lapėnienė, Dimension of Existential Philosophy in the works of Antanas Ramonas. Bachelor's Thesis, supervisor Docent Dr. Dalia Jakaitė, Šiauliai University, Department of Literature History and Theory, 2011, 40 p.